

Danimarka’da İslam ve İslam’ın Kurumsal Temsili

İsa Kuyucuoğlu¹

ÖZ

Bu makale, Danimarka’da İslam’ın tanınma sürecini ve bu süreçte yapılan tartışmaları ele almaktadır. Bu ülkede İslam İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ortaya çıkan işgücü göçü ve mültecilik hareketlerinin sonucu olarak gündem oluşturmaya başlamıştır. İslam, başından beri hâkim dini temsil eden Danimarka Halk Kilisesi karşısında eşitsiz bir muameleye maruz kalmıştır. Danimarka’da İslam, Kilise Bakanlığı tarafından dini topluluk olarak tanınmakla birlikte kurumsal bir kimlikle henüz tanınmamıştır. Temsili bir organın yokluğu Müslümanların birçok sorunun çözülmesini engellemektedir. Sorunlar ortak bir akılla değil, yerel cami dernekleri ve onların ülkesel çatı örgütlerinin çalışmalarıyla ele alınmaktadır. Güncel sorunlar arasında İslamofobi ve bunun Müslümanlar açısından doğurduğu sorunlar en önemli yeri işgal etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Danimarka, İslam, İslam’ın Kurumsal Tanınması ve Temsili, Din-Devlet İlişkileri.

Islam in Denmark and Institutional Representation of Islam

ABSTRACT

This article discusses the recognition process of Islam in Denmark and the discussions made in this process. In this country, Islam started to form the agenda as a result of the labor migration and refugee movements that emerged after the Second World War. Islam has undergone an unequal treatment in the face of the Danish People's Church, which has been the dominant religion since its inception. In Denmark, Islam is recognized as a religious community by the Ministry of the Church, but has not yet been recognized by an institutional identity. The absence of a representative body prevents Muslims from solving many problems. The problems are not addressed by a common mind, but by the work of local mosque associations and their national roof organizations. Among the current problems, Islamophobia and the problems it causes for Muslims occupy the most important place.

Keywords: Denmark, Islam, Institutional Recognition and Representation of Islam, Religion-State Relations.

---

¹ Dr. Öğretim Üyesi, kuyucuoglu@gmail.com.

Tarihsel ve Güncel Durumu

ABD'nin, 1. Dünya Savaşında Batı Avrupa'nın yıkılan ekonomilerini ayağa kaldırmak üzere Avrupa ülkelerine sağladığı Marshall Yardımı sayesinde Avrupa'da sanayinin tekrar kurulmasından sonra, 2. Dünya Savaşında çalışabilecek genç nüfusunu kaybeden Avrupa ülkeleri sanayilerinin ihtiyaç duyduğu işgücü gereksinimini ülke dışından temin etmek zorunda kaldılar.² Bu gelişme Avrupa ülkelerindeki sanayi kuruluşlarının başta Türkiye olmak üzere Pakistan ve Kuzey Afrika ülkelerinden işçi transferine yasal zemin hazırladı.³ Sanayileşmiş Avrupa ülkelerinin hükümetleri "misafir işçi" olarak tanımladıkları yabancı işçilerin dini ve kültürel kimliklerini dikkate almadan ülkelerinde çalışmalarına imkân veren yeni yasal düzenlemeler yaptılar. Gelen işçilerin ülkede sürekli kalmayacaklarını düşünen yöneticiler, onların Avrupa'nın işgücü ihtiyacını karşılandıktan sonra ülkelerine döneceklerini öngördüler. Geldikleri ülkede sürekli kalmayı düşünmeyen misafir işçilerin Avrupa ülkelerindeki hayatları, anavatanlarında beklenen ekonomik koşulların oluşmaması nedeniyle aile birleşiminden sonra kalıcı duruma geldi. Avrupa ülkelerinde doğup büyüyen veya küçük yaşlarda bu ülkelere gelerek sosyalleşme süreçlerini Avrupa'da yaşayan genç kuşakların ekseriyeti, birinci kuşağın aksine gelecek planlarını yaşamakta oldukları ülkelerde sürekli kalma temeli üzerine kurdular. Gelişmiş Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan bu durum genel çerçevesi itibariyle Danimarka'da da yaşandı.

İlk etapta Danimarka'ya çalışmak için gelen birinci kuşak misafir işçilerin dışında, 1980'li yıllarda İran, Irak, Filistin, Afganistan, Eski Yugoslavya'dan, 1992-1996 yılları arasında Bosna Hersek'den ve son olarak 2014-2016 yılları

² Hansen, Torben: "Forord", *i Islam: En Religion, En Kultur, En Historie*, ss.7-8, Tiderne Skrifter, Arhus, 1989.

³ Echammari, Aminah; *Islam: Naturen Religion*, ss. 110-111, İslamisk Studiebogsamling, Vejle, 1989

arasında Suriye'den sığınmacı ve mülteciler geldi.⁴ Daha çok ekonomik sebeplerle gelen misafir işçilere karşılık Danimarka'ya farklı sebeplerle gelen mültecilerin değişik özgeçmişleri vardı. 70 yıldan beri vatanlarından ayrı yaşadıkları için psikolojik travma içinde olan Filistinlilerin, iç savaş nedeniyle vatanlarını terk etmek zorunda kalan Somalilerin, dinsel baskı ve etnik temizlik sebebiyle ülkelerinden göç eden Bosnalı ve Arnavutların, geleneksel Fars kültürü ile Şii kültürü arasında sosyalleşen İranlıların, kabile kültürünün egemen olduğu sosyal yapı içinde kimliklerini kazanan Afganların, Şii ve Sünni geleneği birlikte yaşayan Iraklıların çok farklı yaşam öyküleri vardı.

Siyasi, etnik ve mezhepsel arka planları olan Müslüman göçmenler bir bütün olarak düşünüldüğünde farklı unsurları bünyesinde barındıran çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Bu sosyal yapı içinde, seküler, selefi, marjinal, geleneksel, muhafazakâr, reformist, siyasi İslamcı ve mühtedi gruplar yer almaktadır. Günümüzün küreselleşen post modern toplumlarının karakteristik özelliklerinden olan mezhepsel, etnik, kültürel ve sosyal kimliklerin öne çıkması bu ülkede yaşayan Müslümanlar için de geçerlidir.

Çalışmak için gelen birinci kuşak gibi kendilerini “misafir işçi” veya “göçmen” olarak görmeyen daha sonraki kuşaklar artık farklı sektörlerde istihdam imkânı bulabilmektedir. Ev sahibi toplumda görülen istihdam farklılıklarını artık Müslümanlar arasında da görmek mümkündür. Bu ülkedeki Müslüman azınlık günümüzde başta taksicilik ve pizzacılık gibi hizmet sektörü olmak üzere, fabrika işçisi, işveren, memur, doktor, hemşire,

---

⁴Jacobsen, Brian Arly: “Hvor mange muslimer bor der i Danmark”? Analyse bragt på *religion.dk* 8. februar 2018. <https://www.religion.dk>. E.T. 27.10.2018.

hasta bakıcı, sağlık ve sosyal yardımcı, öğretmen, akademisyen, mühendis, sanatçı ve gazeteci olarak birçok farklı alanda çalışmaktadır.⁵

Demografik Durum

Tarihte dini ve etnik bakımdan genel olarak homojen bir toplum olan Danimarka İkinci Dünya savaşından sonra farklı nedenlerle Müslüman ülkelerden yapılan göçlerden sonra heterojen bir yapıya bürünmüştür. 1980’li yıllarda başlayıp daha sonraki yıllarda artarak süren aile birleşimiyle ve başka nedenlerle yapılan göçlerle artan Müslüman nüfusun genel nüfusa oranı 2018 yılı itibarıyla yüzde 5’in üzerine çıkmıştır.⁶ Ancak ülkede din ve inanç konusunun özel alana dair kişisel bir tercih olarak kabul edilmesinden dolayı, resmi devlet kilisesi üyeliği dışındaki dinsel mensubiyetlerin resmi kayıtlarına izin verilmediğinden, toplam Müslüman nüfusu hakkında kesin bir rakam verilememektedir.⁷ Danimarka İstatistik Kurumu’nun bu konu hakkında verdiği nicel veriler ise göçmenlerin geldikleri ülkeler esas alınarak elde edilen tahmini hesaplamalara dayanmaktadır. Sözelimi Irak’dan gelenler arasında sayıları azda olsa Ermeni, Yezidi, Mecusi, Asuri, Keldani ve Sabi gruplar bulunduğu halde,⁸ bu ülkeden gelen bütün göçmenler otomatik olarak Müslüman sayılmaktadır. Aynı şekilde Fas, Tunus, Filistin, Pakistan ve Türkiye’den gelen göçmenlerin tümü Müslüman kabul edildiğinden, Müslüman toplumun nüfusu hakkında verilen istatistikî bilgileri kesin değildir.

⁵ Waseem, Hussain, Naveed Baig og Fatih Alev: “Moskéerne uden slør”. Kronik i Jyllands-Posten 12. marts 2016. E. T. 06.11.2018.

⁶ Jacobsen, Brian Arly: “Hvor mange muslimer bor der i Danmark”? Analyse bragt på *religion.dk* 8. februar 2018. <https://www.religion.dk>. E.T. 27.10.2018.

⁷ Simonsen, Jørgen Beak, “İslam and Muslim Institutions in Denmark”, *The Arabian Journey: Danish Connections with the Islamic World over a Thousand Years, Prehistoric*, ss.157-158, Museum Moesgaard, Aarhus 1996.,

⁸ Baluch, Masood: *Landets tjeneste: en bog om indvandringens udfordringer og muligheder for det danske samfund*, ss.102-103. Kahrius Forlag, Kopenhag 2018.

Danimarka'daki Müslüman toplumun demografik durumuna ait ilk bilgilere 1880 yılında yapılan nüfus sayımında rastlıyoruz. Bu sayımda verilen bilgilere göre “Muhamedan” ismi altında kaydedilen Müslümanlar; altısı kadın, ikisi erkek olmak üzere toplam sekiz kişiden oluşuyor.⁹ Danimarkalı din sosyologu Prof. Dr. Brian Brian Arly Jacobsen'ın 2017 yılında Müslümanların demografik durumu üzerine yaptığı bir araştırmaya göre 01.10.2017 tarihi itibarıyla ülkede 306.000 Müslüman yaşamaktadır. Yaklaşık yüzde 85'inin Sünni, yüzde 15'inin Şia Mezhebine mensup olduğu bildirilen Müslüman nüfusun Danimarka nüfusuna oranı yüzde 5.3 civarındadır.¹⁰

Danimarka İstatistik Kurumu'nun verdiği bilgilere göre değişik Müslüman ülkeden gelen göçmenlerin, ülkedeki genel Müslüman nüfusa oranı; Türkler yüzde 18.8, Suriyeliler yüzde 11.8,¹¹ Iraklılar yüzde 8.9, Filistinliler yüzde 8.3, Pakistanlılar yüzde 7.8, Somaliler yüzde 6.8, Afganlılar yüzde 5.9, Bosnalılar yüzde 4.2, İranlılar yüzde 4, Faslılar yüzde 3.3. şeklindedir.¹² Bu gruplar dışında İslam'ı seçen Danimarkalıların sayısının 3800 civarında olduğu tahmin edilirken, Müslüman nüfusun yüzde 70.8'inin Danimarka vatandaşı olduğu bilgisi verilmektedir.¹³

Aşırı sağcı Danimarka Halk Partisinin dışarıdan desteklediği Liberal ve Muhafazakâr partilerin kurduğu mevcut koalisyon hükümetinin uyguladığı asimilasyon politikasından dolayı, 2015 yılından sonra aile birleşiminde yapılan kısıtlamalar, bürokratik engellemeler ve Müslüman ülkelere

⁹ Jacobsen, Brian.Arly., “İslam i Danmark”, i *Religion i Danmark*, s. 113.. En E-årbog fra Center for Samtidsreligion. s. 2012

¹⁰ Jacobsen, 2018, a.g.e E.T. 06.11.2018.

¹¹ 2015 yılında 263800 olan Müslüman nüfusu 2015 yılından itibaren Suriye'den gelen mültecilerle birlikte 306000'e yükselmiştir.

¹² Jacobsen, 2018, age., E.T. 06.11.2018.

¹³ Jacobsen, 2018. age., E.T. 06.11.2018.

mültecilerin başvurularına olumlu cevap verilmemesi gibi nedenlerle son yıllarda Müslümanların nüfusunda fazla bir artış yaşanmamaktadır.

Güncel Durum

“Misafir işçiler” ülke sanayisinin işgücü ihtiyacını karşılayacak bir grup olarak görüldüğü ve sadece istihdam sorunlarının gündeme getirildiği 1980’li yıllara kadar ev sahibi ülkenin ilgili kurumları göçmenlerin dinsel ve kültürel kimliklerini dikkate almadıkları gibi, onların topluma uyum sağlamaları konusunda da bir herhangi bir çalışma yapılmadı.

Ancak 1980’li yıllarda yoğunlaşan aile birleşiminden sonraki kurumsallaşma dönemiyle birlikte Müslümanların toplumda daha görünür duruma gelmeleri üzerine onların istihdam alanındaki durumlarından çok kültürel değerleriyle ilgili tartışmaların başladığı yeni bir döneme girildi. Müslüman göçmenlerin dini ve kültürel niteliklerinin öne çıkarıldığı yeni dönemde, çok kültürlülük, kültürel rölativizm, ulusal değerlerin korunması ve ifade özgürlüğü gibi konulara dair tartışmalar, 2005 yılında karikatürlerin yayınlanmasının neden olduğu küresel krizden sonra artarak devam etti.

2010 yılından sonra dünyanın farklı ülkelerinde meydana gelen terör olayları gerekçe gösterilerek ülkedeki aşırı sağcı partiler, bazı Evanjelik Kilise rahipleri, laik ve sosyalist entelektüeller İslam tehlikesine karşı ilginç bir ittifak içine girdiler. Bu ittifak, Avrupa kültürü ve medeniyeti ile bağdaşmayacağı varsayılan İslam ve onun müntesipleri ile mücadele etmek temeli üzerine kuruldu. Danimarka tarihinde nadir görülen bu “karşı kutuplar ittifakı,” seküler ve ateist aydınlarla kilise mensupları ve teologların İslam ve Müslüman karşıtlığı konusunda ittifak edebileceklerinin göstergesi oldu.

Ancak bu ve benzeri olumsuz gelişmelere rağmen Müslüman grupların inançlarının gerektirdiği dini görevleri yerine getirme noktasındaki temel konularda ciddi engellemelerle karşılaşmamaktadır. Zaman zaman bürokratik

engelleme ve münferit fiziki müdahaleyle karşılaşmalar da, Müslümanların kültür dernekleri, camileri, vakıfları, özel okulları, helal kesim mezbahaneleri ve müstakil kabristanları faaliyetlerini sürdürebilmektedir.

Kilise-Devlet İlişkilerine Dair Yasal Düzenlemeler

Ülkedeki din ve inançla ilgili uygulamaların genel çerçevesi Danimarka anayasasının bu alandaki maddelerine göre belirlenmektedir. Gerek devlet tarafından kabul edilip ekonomik olarak desteklenen Evanjelik Lütheran Kilisesi (Folkekirke)'nin çalışma ilkeleri, gerekse din ve ifade özgürlüğüne dair genel prensipler Anayasanın 4. 6.,7., 8., 70. ve 78. maddelerince tayin edilmektedir.¹⁴

Devlet ile kilise arasındaki ilişkiler konusunda burada devletin din ve inançla ilgili konularda resmi kiliseye ve aynı zamanda azınlık statüsündeki diğer dini gruplara karşı tutumunun nasıl olduğu, anayasada bir dine yer veren devletin, diğer dinlere karşı tarafsızlığını ne derece koruyabildiği, toplumun bütün kesimlerine din özgürlüğü sağlayıp sağlayamadığı ve ülkede gerçek anlamda din özgürlüğü ve din eşitliğinden bahsetmenin mümkün olup olmadığı sorularına cevap aranacaktır.

Danimarka'da devletin din ve dini gruplarla olan ilişkisi genel hatlarıyla dört farklı biçimde ortaya çıkmaktadır:

a. *Ülke anayasasında yer alan ve devlet tarafından resmi din olarak kabul edilen Halk Kilisesi (Folkekirke).*

Halk Kilisesine tanınan hakların tümü başka kiliselere veya dini gruplara tanınmamaktadır. Örneğin bu kilise devlet tarafından ekonomik olarak desteklendiği halde başka dini grup ve cemaatlere böyle bir destek verilmemektedir.

¹⁴ Danimarka'da Kilise ve Din İlişkileri (Danmark - kirkelige og religiøse forhold). <http://denstoredanske.dk>. E.T. 16.12.2018.

b. Devlet tarafından kabul edilen dini topluluklar.

Bu kategoride Halk kilisesinden sonra ikinci derece imtiyazlı olan cemaatler yer almaktadır. Resmi Protestan Kilisesi dışındaki bazı Hıristiyan mezheplerinin ve Musevi Cemaatinin bulunduğu bu gruptaki cemaatlere nikah kıyma, doğum- ölüm kayıtları ve dini cemaate resmi kabul töreni olan confirmasyon¹⁵ gibi dini protokol kayıtların yapılması gibi haklar tanınmaktadır.

c. Dini cemaat oldukları Kilise Bakanlığı tarafından onaylanan dini topluluklar.

Müslümanların da dâhil olduğu bu gruptaki dini topluluklara dini nikâh kıyma yetkisi verilmekte ve dini amaçla kullanıldıkları binalar emlak vergisinden muaf tutulmaktadır.¹⁶

d. Devlet tarafında resmen tanınmayan dini topluluklar.¹⁷

Genel olarak sivil toplum kuruluşu şeklinde organize olan bu gruptaki cemaatlerin dini bakımdan devletle herhangi bir bağı bulunmamaktadır. 1969 yılından beri devlet hiçbir grubu yukarıda (b) maddesindeki şekliyle dini topluluk olarak kabul etmemekte, fakat (c) maddesinde olduğu gibi, gerekli kriterleri taşıyan kuruluşlar Kilise Bakanlığı tarafından dini topluluk olarak onaylanmaktadır.

---

¹⁵ 14 yaşlarındaki kız ve erkek çocuklarının kiliseye kabulünün teyidi için yapılan vaftiz töreni.

¹⁶ 2017 yılı itibarıyla 66 Müslüman gruba bu statü verilmiştir.

¹⁷ Bektovic, Safet; "Stat og Religion: I den Muslimske Verden og i Danmark", <http://ikstudiecenter.dk>. E.T. 24.12.2018.

Tablo 1. Devlet Tarafından Kabul Edilen Dini Cemaatler¹⁸

Dini Gruplar ve Kiliseler	Üye sayısı
Roma Katolik Kilisesi	40.400
Yahova şahitleri	14.500
Musevi Cemaati	8.000
Danimarka Baptist Toplumu	5.500
Mormonlar	4.500
Yedinci Gün Advendistleri	3.000
Apostolik Kilisesi	3.000
Metodistler	-
Anglikan Kilisesi	-
Rus Ortodoks Kilisesi	-

Nüfus oranları Müslümanlarınkinden oldukça az olmamasına rağmen azınlık olarak yaşama konusunda Müslümanlardan daha deneyimli olan en önemli dini azınlık *Danimarka Musevi Cemaati*'dir. 1814 yılında devlet tarafından dini topluluk olarak tanınan Musevi Cemaati toplumsal gündemin belirlenmesinde etkili olan siyasi, eğitim, kültürel süreçlere aktif olarak katılmaktadır. Bunların dışında küresel boyutlu ekonomik, siyasi ve konjonktürel faktörler de Musevi Cemaati'nin bu ülkede etkili olmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Resmi Devlet Kilisesi

Tarihte siyasi otoritenin miras yolu ile bir kişinin üzerinde toplandığı devlet düzeni içinde Hıristiyanlıkla özdeşleştiren kilise önemli bir kurum olarak öne çıkmıştır. Danimarka'da devlet kurumları içerisinde günümüzde de önemini koruyan kilise birçok Danimarkalının kimlik ve kültür tanımlamalarında

¹⁸ Bu tabloda halk kilisesi hariçte tutulmuştur. Danimarka'da Din-kilise İlişkileri (Danmark - kirkelige og religiøse forhold). <http://denstoredanske.dk>. E.T. 16.12.2018.

önemli bir referans kaynağı olma özelliğini sürdürmektedir. Din hizmetlerinin en üst düzeydeki temsilcisi olan Kilise Bakanlığının bulunduğu ülkede, Parlamento her yıl katedral kilisenin görevlendirdiği bir papaz veya piskoposun yönettiği dini törenle açılmaktadır. Kilise olmak zorunda olan kraliçe¹⁹ her yıl yaptığı mutat televizyon konuşmasında halkın Noel Bayramını kutlayıp ülkesi ve halkı için dua etmektedir. Din, devlet ve monarşinin iç içe girdiği bu karmaşık yapı içerisinde din ve vicdan özgürlüğü açısından devletin tarafsız olduğu varsayılabilir.

Danimarka'da halkın büyük kesimi her ne kadar kendisini dindar olarak tanımlamıyor veya ibadet amacıyla kiliseye gitmiyor olsa da insanların büyük çoğunluğu milli kültürün önemli bir unsuru kabul ettikleri resmi kiliseye üye olarak ekonomik açıdan desteklemektedir. Bu bağlamda din ve dindarlık inanç ve ibadet eksenli bir fenomen olmaktan çok, kültürel ve psikolojik boyutlu bir muhtevaya sahiptir. Ülkenin büyük şehirlerinin merkezinde yer alan ve çoğu kez fazla cemaati olmayan gösterişli kilise binaları, o şehir halkının dindarlığının göstergesi olmaktan ziyade, ülkenin tarihsel ve kültürel mirasını sembolize eden yapılardır.

Vikingler zamanında politeist olan ülke halkı, M.Ö. 964 yılında Kral Herald Blåtands'ın zamanında ve onun isteğiyle Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Bu zamandan, Protestanlığın Evanjelik-Lütheryan ekolünün kabul edildiği 1536 yılına kadarki dönem içerisinde siyasi ve ekonomik gücü elinde tutan Katolik Kilisesi Danimarkalıların hayatında önemli bir rol üstlenmiştir.²⁰ Protestanlığın kabul edilmesinden sonra zamanla kamusal alandaki gücünü yitiren Katolik Kilisesi ekonomik ve siyasi gücünü peyderpey devlete

¹⁹ Kralın oğlu olmadığından babasının ölümü üzerine ailenin en büyük kızı olan Margrethe II 02 14. 1972 tarihinde kraliçe olarak tahta geçmiştir.

²⁰ Ebbesen, Klaus og Sörensen, Ele, *Historisk Leksikon*, s. 43, Kopenhag 1996.

bırakmak zorunda kalmıştır.²¹ Protestanlığın kabul edildiği döneme kadar ruhani gücü elinde tutan kilise kurumu ile Tanrı'nın yeryüzündeki dünyevi iradesini temsil eden kral tarafından yönetilen Danimarka, Protestanlığın kabul edilmesinden sonra kilisenin toplum üzerindeki etkisinin azalıp, devletin gücünün arttığı seküler bir toplum haline dönüşmüştür.²² Kilise Kurumunun siyasi ve ekonomik gücünün azaldığı yeni dönemde din ve dindarlık özel alana ait kişisel bir tercih haline gelmiştir.

Katoliklik Mezhebinin geçerli olduğu dönemde kilise kurumu ve ruhban özelliği taşıyan karizmatik din adamlarıyla özdeşleşen ve müntesiplerini bu dünyadan uzaklaştırıp öbür dünyaya yönelten din ve dindarlık, Protestanlığın kabul edilmesinden sonra insanı kendi özüne, yaşadığı topluma ve reel dünyaya yönelten yeni bir nitelik kazanmıştır.²³

Devlet ile olan yakın bağı nedeniyle tarihte kilise kurumu sürekli olarak “devlet kilisesi (statskirke)” ismiyle anılırken, 19. Yüzyılda kilisenin ismi “halk kilisesi (folkekirke)” olarak değiştirilmiştir. Din ve din ilişkileri alanında yapılan yasal düzenlemeler konusunda etkili isimlerden biri olan varoluşçu filozof Kierkegaard 1841 yılında “Halk Kilisesi” ifadesini kullanmaya başlanmasın sonra devlet kilisenin adı, “Halk Kilisesi” olarak değiştirilmiştir. 1953 yılında kabul edilen yeni Anayasanın 4. Maddesinde, “Evanjelik Lütheran Kilisesi olan Danimarka Halk Kilisesi'nin devlet tarafından kabul edilip desteklendiği” ifadesine yer verilmiştir.²⁴

Feodal yapıdan demokratik monarşiye ve daha sonraki dönemde demokrasiye geçiş sürecinde, düşünceleri önemli rol oynayan Grundtvig (08.09.1783-

²¹ Lodberg, Peter; *Danskernes Tro Gennem 1000 Ar*, ss. 31-32, Kristeligt Dagblads Forlag, Viborg 2016, ss. 31-32.

²² Lodberg, Peter, age. s. 113.

²³ Lodberg, Peter, age. ss. 172-173.

²⁴ Halk

Kilisesi, http://denstoredanske.dk/Samfund%2c_jura_og_politik/Jura/Kirkeret_og_kirkelig_forvaltning/folkekirken. E.T. E. T. 11.01.2019.

02.09.1872), Kierkegaard ile birlikte 19. yıl Danimarka'sının manevi ve kültürel hayatında kalıcı izler bırakmıştır.²⁵ Teoloji, eğitim bilimi, pedagoji, edebiyat, siyaset ve diğer sosyal bilimler alanında yazdığı şiir, makale ve kitaplar, verdiği vaazlarla tanınan Grundtvig'nin din ve eğitim politikası alanındaki etkisi günümüz de sürmektedir. Romantik düşüncenin teori ve yöntemlerini sosyal bilimlerin değişik alanlarına uyarlayan Grundtvig'in halk-millet, devlet-din ilişkilerine dair düşünceleri modern Danimarka devletinin anayasal ve yasal düzenlemelerini önemli ölçüde etkilemiştir.²⁶

Günümüzde Dini Yapılanma

Siyasi ve dini yönetim biçimi olarak Danimarka'ya bağlı Grönland Adası'nın da dâhil olduğu 11 bölgeye ayrılmış olan ülkede 2000 civarında papaz, 2169 kilisede görev yapmaktadır.²⁷ Kilise Bakanlığı (*Kirkeministeriet*) tarafından yapılan din hizmetleri parlamentoda alınan kararlar çerçevesinde Kiliseye bağlı kurumlar tarafından yürütülmektedir. Mahalli kiliseler, genel kurul, yönetim kurulu ve teftiş kurulu gibi organların oluşturduğu bir dernek şeklinde örgütlenmişlerdir. Kiliseler, genel kurulda üyelerin seçimle belirlendiği ve kilisede fiilen görev yapan papazın doğal üye kabul edildiği yürütme organı olan “kilise konseyi” (*menighedsråd*)²⁸ tarafından yönetilmektedir.

Kilise Konseylerinin yılda bir kez yapılan genel kurul toplantılarına katılım düşük olduğundan konsey üyeleri çoğu kez tek listenin katıldığı adayları kilise

²⁵ Grundtvig, N.F.S. <http://denstoredanske.dk/> E.T. 19.12.2018.

²⁶ Onun üzerinde durduğu “halk ve halkçılık fikri 19. Yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan çağdaş kurumları etkilediğinden, 1849 yılında kabul edilen anayasada devlet okulu “halk okulu” (folkekskole), demokrasi “halk yönetimi” (folkestyre), parlamento “halk meclisi” (folketing), kütüphane “halk kütüphanesi” (folkebiblioteket), yüksek okul “halk yüksek okulu” (folkehøjskole) ve devlet kilisesi “halk klisesi” (folkekirke) şeklinde değiştirilmiştir. (Bk. Lodberg, 2016. ss. 195-196.

²⁷ Danimarka'da Din-kilise İlişkileri [http://denstoredanske.dk.](http://denstoredanske.dk/) E.T. 16.12.2018.

²⁸ Kilise Konseyi uygulaması 1856 yılında yürürlüğe girmiştir.

konseyine seçmektedir. Yerel kilisenin icra organı olan kilise konseyi kilisenin günlük ihtiyaçlarının karşılanmasında, kiliseye papaz ve diğer personelin atanmasında yetkili ve sorumlu olduğu gibi, bölge kiliseler yönetiminin başkanı olan piskoposların seçiminde de oy kullanma hakkına sahiptir.

Ülkede Kopenhag ve Aarhus şehirlerinde mezhep içerikli olmayan eğitimin verildiği iki teolojik fakültesi bulunmakta ve kiliselerde görev almak isteyen papazlar bu fakültelerin birinde altı yıl eğitim görmektedir. Teoloji fakültelerinde yüksek lisans düzeyinde eğitimi gören öğrenciler mezun olduktan sonra, papazlık görevi dışında Kızıllaç gibi uluslararası kuruluşlarda veya kiliseye bağlı diğer organizasyonlarda istihdam edilmektedir. Kilisede papaz olarak görev alan bir teolog meslekle ilgili pratik bilgilerin verildiği Papazlık Semineri'nde iki yıl hizmet içi özel kurslara katılmak zorundadır.²⁹

Modernleşme ve sekülerleşme süreçlerinin toplumda etkilerini artırmasıyla birlikte 20. yüzyılın ortalarına doğru din öğretimi ve din hizmetleri alanlarında köklü değişimler yaşanmıştır. Ülkede 1935 yılında teoloji Fakülteleri kız öğrencileri kabul etmeye başlamış ve 1948 yılından sonrada da kadınların papaz olmasına izin verilmiştir.³⁰ 2012 yılında yapılan yasal düzenlemelerle Halk Kilisesine eşcinsellerin nikâhını kıyma yetkisi verilmiştir.

1970 yılında parti tüzüklerinde ve programlarında dine yer veren siyasi partilerin kurulmasının önündeki yasal engeller kaldırıldıktan sonra, aynı yıl kurulan Hıristiyan Halk Partisi girdiği seçimlerde yüzde 2'lik seçim barajını aşmadığı için meclise girememiştir.³¹ Halkın çoğunluğunun din karşısında

²⁹ Papazların eğitimi. <https://www.dr.dk/nyheder/kultur/tro/ny-maaling-flertal-vil-adskille-stat-og-kirke>. E.T. 12.12.2018.

³⁰ Lodberg, Peter, 2016. age. 236.

³¹ Lodberg, Peter, 2016. age. 238.

genel olarak duyarsız olduğu ülkede 1960'lardan sonra kiliseler, yaşlı ve emeklilerin Pazar günleri veya Noel geceleri gittiği yaşlılar evi haline gelmiştir.

Son zamanlarda devlet kilisesinin ülkede yaşayan bütün insanları temsil etmesine sıcak bakmayan Danimarkaların sayısı artmaktadır. Özellikle sosyalist partiler ve bazı aydınlar artık çok kültürlü bir toplum haline gelmiş olan ülkede doğum ve ölüm kayıtları gibi, normalde kamu kurumlarının yaptığı resmi işlemlerin kilise tarafından yapılmasını ve kiliseye tüm yurttaşların ödediği vergilerden ekonomik destek verilmesini eleştirmektedir.³² Aslında sadece Müslümanlarla alakalı olmayan bu durum resmi kilisenin dışındaki diğer din mensuplarını da ilgilendirmektedir.

Hıristiyanlığın ilk kez kabul edildiği 10. yüzyıldan itibaren toplum hayatında etkin rol oynayan kilise kurumun devletten ayrılması düşüncesine mevcut ülke yöneticileri sıcak bakmadığı için, kilise ile devlet arasındaki resmi ilişkiler konusunda günümüze kadar yasal bir değişikliğe gidilmemiştir. Bunda son zamanlarda toplumda yükselen milliyetçilik ve ülke yönetiminde etkin rol oynayan aşırı sağcı partilerin popülist söylemleri de etkili olmaktadır.

İslam'ın Kurumsallaşma Süreci

Danimarka'da İslam, Kilise Bakanlığı tarafından dini topluluk olarak tanınmanın dışında devlet tarafından herhangi bir şekilde kurumsal bir kimlikle tanınmadığından, burada sadece Müslümanların kendilerinin oluşturdukları cami, kültür derneği, vakıf ve diğer şemsiye kuruluşlar üzerinde durmak uygun olacağı kanaatindeyiz.

Genç kuşakların ikincil sosyalleşme süreçleri esnasında oluşan bireysel ve sosyal kimlik özelliklerini onların örgütlenme biçimlerinde de görmek

³² Kilise-devlet ayrışması. <https://www.kristendom.dk/indf%C3%B8ring/overblik-kirke-og-stat-et-forhold-i-opbrud>. E.T. 12.01.2019.

mümkündür. Danimarkalıların toplumsal hayatında önemli yer tutan dernekleşme, dernek kültürü ve kilise benzeri dini yapılanma formları özellikle genç kuşak Müslümanların sosyal, kültürel ve dinsel amaçlı dernekleşme modellerinde de ortaya çıkmaktadır.³³ Bu etkileşimin en karakteristik örneği kültür ve cami dernekleridir. Hıristiyanların üyesi buldukları kiliseye ödedikleri kilise vergisi (*kirkeskat*)'inde olduğu gibi, Müslümanlar da üyesi buldukları cami derneklerine, miktarı genel kurulda belirlenen belli bir aidat ödemektedir.

Dil engelinin neden olduğu iletişim engelleri nedeniyle ilk camiler gelinen ülke ve anadil özelliklerine göre Türk, Pakistan ve Arap camisi şeklinde kurulmuştur. Ulusal kimlik, mezhep mensubiyeti, din anlayışı ve cemaat farkı gibi faktörlerin de belirleyici olduğu bu yapılanma modeli içinde vaaz ve hutbeler camilerdeki üye çoğunluğunun anadilinde veriliyordu. Ancak 2000'li yıllardan sonra dış dünyada ve Danimarka'da yaşanan terör olayları nedeniyle, ev sahibi ülke yöneticilerinin camilerde kullanılan dilin Danimarka'ca olması yönündeki taleplerinden dolayı, camilerde verilen hutbe ve vaazların anadil ile birlikte Danca da verilmesi yaygınlaştı.³⁴ Camilerde Arapça olması zorunlu olan namaz gibi ibadetler dışındaki vaaz, hutbe, eğitim ve öğretim etkinliklerinin çoğunda Danca kullanılmaya başlandı. Bu uygulamayla bir yandan ev sahihi ülke yöneticilerinin Danca konuşarak İslam'ın gündelik hayatın bir unsuru olması yönündeki taleplerine cevap

---

³³ Meslek kuruluşlarının, sendikaların ve diğer STK'ların yönetim üzerinde etkin bir rol oynadığı ülkede insanlar ilgi duydukları alanlarda dernek kurabilmekte ve bunlar yerel ve genel yönetimlerin ilgili birimlerinden maddi destek alabilmektedir.

³⁴ Kühle, L. og M. Larsen, "Moskeer i Danmark II": *En ny kortlægning af danske moskéer og muslimske bedesteder. Center for Samtidsreligion, Aarhus Universitet. <https://ebooks.au.dk>. 2017. E.T. 01.11.2019.*

vermek, diğer yandan anadilleri yeterli olmayan genç kuşak Müslümanlarla daha rahat iletişim kurarak onların İslam'ı daha iyi anlaması amaçlanıyordu.³⁵

Danca'nın camilerde ortak iletişim dili olarak kullanılmasının diğer bir nedeni, 2000'li yıllardan sonra ülkede artışa geçen İslam ve Müslüman karşıtlığının yol açtığı toplumsal gerilimi gidermeye yönelik güçlü bir mesaj vermektir. Danca'sı yeterli olmayan üyeler bu uygulamayı gereksiz bularak karşı çıkarken, anadillerini iyi bilmeyen genç kuşaklar bunun ülkede yaşayan tüm Müslümanların ortak sorunları üzerinde çalışılmasına katkı sağlayacak bir girişim olarak görerek destek vermektedir.

Müslüman Organizasyonlar

Ülkedeki ulusal, etnik ve mezhepsel aidiyet temeline göre kurulan organizasyonların başında cami dernekleri, mescitler ve camiler gelmektedir. Genellikle çok fonksiyonlu olan bu mekânlarda rutin ibadetlerin dışında eğitsel, kültürel ve sportif etkinlikler de yapılmaktadır.³⁶

2017 yılı itibariyle Danimarka'da 148'si Sünni, 20'si Şii mezhebine mensup gruplara ve ikisi *Kadiyanilere (Ahmediciler)* ait olmak üzere toplam 170 cami bulunmaktadır.³⁷ Bunların dışında başta Türkiye olmak üzere değişik ülkelerden gelen alevi gruplara ait ibadet veya başka amaçlar için kullanılan toplam 8 cem evi ve dernek faaliyet göstermektedir.³⁸

Hindistan ve Pakistan orijinli *Kadiyaniler* 1967 yılında Kopenhag Bölgesinin Hvidovre bölgesinde kendi mezheplerine göre hizmet veren *Nusrat Djahan*

³⁵ Camilerde Danca kullanılması. Dansk er vigtigt for den muslimske identitet". Artikel i *Kristeligt Dagblad* 21. november 2007. <https://www.kristeligt-dagblad.dk>. E. T 03.11.2018.

³⁶ Kühle, L. og M. Larsen. age. E.T. 01.11.20.

³⁷ Pakistan Milli Meclisi, 1974 yılında Hz Peygamberin Hâtemül Enbiya olduğuna inanan bu grup mensuplarının Müslüman olarak kabul edilemeyeceğine dair bir karar aldı. bk. Göran, Larsson; 2018. 174.

³⁸ Kühle, L. og M. Larsen. Age. E.T. 01.11.2018.

camisini açtılar.³⁹ Danimarka'da misafir işçilerin ve mültecilerin henüz toplu halde yaşamaya başlamadığı bir zamanda açılan bu ilk cami ülkedeki ne Sünni ve nede Şii gruplar tarafından tasvip edilmemektedir. İlk Danca Kuran tercümesi de 1967 yılında bu gruba bağlı Abdus Salaam Madsen (1928-2007) adındaki bir Danimarkalı tarafından yapılmıştır.⁴⁰ Ülke genelinde tek camileri bulunmasına ve üye sayıları 500'ü geçmemesine rağmen Danimarka'da Kadiyaniler kamu kurumları ile yakın bir diyalog içinde olduklarından İslam ve Müslümanlarla ilgili güncel konularda muhatap kabul edilmektedir. Bunda, toplumdaki negatif Müslüman algısı nedeniyle devlet kurumlarının Müslüman gruplara karşı uyguladığı politika ile birlikte bu akımın, peygamberimizin son peygamber olmadığı gibi, İslam'ın tevhit inancına aykırı görüşlerinin bulunması da etkili olmaktadır.

1970'li yıllardan itibaren başta Kopenhag ve ülkenin ikinci büyük şehri Aarhus olmak üzere Müslümanların yoğun olarak yaşadıkları büyük şehirlerde ibadet odası, kültür derneği, mescit ve cami tarzında ibadet yerleri açılmıştır. Önceden apartman dairesi, ev, dükkân ve depo olarak kullanılan bu mekânlar gerekli değişikliklerden sonra ibadete uygun duruma getirilmiştir. Belli bir mahallede ve bölgede beş vakit namaz, cuma ve bayram namazı gibi ibadet gereksinimini karşılamaya yönelik olarak açılan bu mekânların ibadet dışında başka fonksiyonları da vardır.

Bu niteliklere sahip ilk büyük külliye *Hamad Bin Khalifa Civilisation Merkezi* adıyla Kopenhag'ın Nørrebro bölgesinde 19.06.2014 tarihinde hizmete girmiştir.⁴¹ Finansmanını sağlayan Bahreynli bir iş adamının isminin verildiği ve Türk mimar Metin Aydın'ın planını çizdiği bu merkez Kuzey Avrupa

³⁹ Başta İngiltere olmak üzere Avrupa ülkeleri tarafından desteklenen Ahmedicilik, yetkin Müslüman otoriteler tarafından Müslüman bir mezhep olarak kabul edilmemektedir.

⁴⁰ Madsen, Abdus Salaam, *Koranen, Med Dansk Oversættelse Noter*, 3. Baskı, Islam Internatinal Publicacations Ltd. Borgens Forlag. København. 1989.

⁴¹ 3000 iç ve 1500 dış alan kapasitesi bulunan bu merkezin bir adet minaresi bulunmaktadır.

minimalist mimarlık stili ile geleneksel Ortadoğu mimarlık tarzının ortak özelliklerini taşımaktadır.⁴² Yetişkinlere sunulan hizmetler yanında çocuklara ve gençlere yönelik sosyal ve kültürel etkinliklerin yapılmasına uygun olan bu merkez, İslam hakkında bilgi edinmek isteyen Danimarkalı öğrenciler ve yetkililer tarafından sıkça ziyaret edilmektedir.

Cemaat kapasitesi ve farklı etkinliklere uygun olması açısından sembolik bir değeri olan bu merkezin dışında 2019 yılı itibariyle ülke genelinde çok sayıda mescit ve cami açılmış durumdadır. Türklerin ve başka ülkelerden gelen Müslümanların çoğunlukta olduğu Arhus'un Brabrand bölgesinde 2016 yılında Danimarka Türk Diyanet Vakfı (*Dansk Tyrkisk Islamisk Stiftelse*)⁴³ bünyesinde açılan ve küçük bir kubbesi ve bir adet minaresi bulunan Brabrand Ulu Caminin de fiziki özellikleri ibadet dışında farklı etkinlikler yapmaya uygundur.⁴⁴

Yine aynı yıl, yönetimi kadınlardan oluşması ve sadece kadınların ibadetine açık olmasından dolayı toplumda tartışmalara konu olan Meryem Camii (*Mariam Moskeen*)⁴⁵ adında yeni bir cami açılmıştır. Kadın cinsiyetini öne çıkarması nedeniyle tartışmalara sebep olan bu girişim, Müslümanların topluma uyum sağlamasına katkı sağlayacağını düşünen çevreler tarafından desteklenirken, önemli Müslüman kuruluşların temsilcileri tarafından İslam'ı yozlaştırmaya yönelik bir proje olarak görülüp eleştirilmektedir.⁴⁶

Son zamanlarda ülke genelinde kuşkuyla bakılan camiler, mescitler ve Müslümanlara ait diğer dini kurumlar ülkedeki medya ve siyaset gündeminin

⁴² İlk büyük cami. <https://hbkcc.dk/> E. T. 03.11.2018.

⁴³ Metnin bundan sonraki bölümünde Danimarka Türk Diyanet Vakfı, DTDV şeklinde kısaltılacaktır.

⁴⁴ Gellerup Ulu Camii <https://www.gellerup.nu/aktuelt/nyheder/arkiv/dato/2016/august/10/> E.T.02.11.2018.

⁴⁵ Meryem Camii <https://femimam.com/om-os/bestyrelsen/> E.T. 28.02.2018

⁴⁶ "Danmarks første kvindemoske slår dørene op". Artikel i Politiken 11. februar 2016. <https://politiken.dk/indland/samfund/>. E.T. 04.11.2018.

önemli tartışma konularından biri haline getirilmiştir. Özellikle medya ve parlamentoda camiler hakkında yapılan tartışmalardan dolayı bazı belediyeler, Müslümanların topluma entegrasyonunu engellediği ve radikal eğilimleri artırdığı gerekçesiyle belediye sınırları içinde yeni cami açma girişimlerine sıcak bakmamaktadır.⁴⁷ Oysaki cami ve mescitlerin münferit olayların dışında Müslümanların toplumla bütünleşmesini engellediğine ve aşırı akımları artırdığına dair bilimsel araştırma yapılmış değildir. Bu konuda öne sürülen görüş ve iddialar varsarsayım düzeyini aşabilmiş değildir. Zira faaliyet gösterdikleri bölgelerde kamu kurumları ve belediyeler ile işbirliği içinde çalışan cami yöneticilerinin bünyelerinde radikal unsurların faaliyetine izin vermesi söz konusu değildir.

Müslümanlar Hakkındaki Karar ve Düzenlemeler

Danimarka anayasası, din ve inanç özgürlüğünü toplumun bütün kesimleri için güvence altına aldığından kamu kurumları mümkün olduğunca bu alandaki özgürlükleri kısıtlayıcı girişimlerden uzak durmaktadır. Ancak çoğu kez koalisyonlardan oluşan hükümetlerin son yıllarda giderek artan İslam ve Müslüman karşıtı politikaları ülkedeki Müslüman toplumun gündelik hayatını olumsuz yönde etkilemektedir. Diğer yandan ülkede inanç konusu kişisel bir tercih olarak kabul edildiği için dinin toplumsal yaşamda etkin rol oynamasına karşı çıkan siyasi kuruluşlar, kamuoyunda çoğu kez negatif niteliklerle gündeme getirilen İslam'ın toplumsal yaşamda belirgin duruma gelmesine karşı çıkmaktadır.

Anayasada İslam ve Müslümanlar hakkında bağlayıcı bir hüküm bulunmamakla birlikte, siyasi iktidarlar din özgürlüğü konusunda farklı dönemlerde Müslümanlar için yararlı kararlar da alabilmektedir. Örneğin 2017 yılında parlamentoda kabul edilen bir yasaya göre mevcut hükümet üç

---

⁴⁷ Baluch, 2018. ss.70-73.

alandaki Müslümanlara yeni haklar tanımıştır. Bunlar, Müslümanların camilere ödedikleri belli meblağdaki aidat ve bağışların vergiden muaf tutulması, kilise bakanlığının yetki verdiği cami imamlarının kıydıkları nikâhların yasal olarak geçerli sayılması ve yurt dışından getirilen din görevlilerine oturma izni verilmesidir. Aslında ilgili yasa yürürlüğe girmeden öncede de kullanılan bu haklar sadece Müslümanlara değil, Kilise Bakanlığı tarafından dini cemaat olarak kabul edilen grupların hepsine verilmiştir. Yasanın kabul edilmesiyle Halk Kilisesi mensuplarına ve diğer dini gruplara tanınan hakların Müslümanlara da verilmesi yasallaşmıştır.

Mevcut koalisyon hükümeti bir yandan Müslümanlar yararına bu tür yasalar çıkarırken, diğer yandan Müslümanların haklarını kısıtlayıcı yeni kararlar da alabilmektedir. Alınan kısıtlayıcı kararların en son örneklerinden biri, resmi ismi “din görevlileri yasası” olan, fakat daha çok Müslüman din görevlilerini ilgilendirdiği için kamuoyunda “imamlar yasası” (*imamloven*) olarak bilinen yasadır.

Din Görevlileri (İmamlar) Yasası

13 Aralık 2016 yılında kabul edilen imamlar yasası Müslüman kuruluşların ülke dışından din görevlisi getirmelerini bürokratik engellerle zorlaştıran bazı maddeler içermektedir.⁴⁸ İktidardaki Liberal Parti, Konservatif Parti ve hükümete dışarıdan destek veren Danimarka Halk Partisi ve muhalefetteki Sosyal Demokrat Parti'nin olumlu oy verdiği bu yasa, demokrasi karşıtı olduğu veya teröre destek verdiği kabul edilen vaiz ve imamların Danimarka'ya girişlerinin engellenmesini ve kendilerine daha önceden nikâh kıyma yetkisi verilen görevlilerin yetkilerinin iptal edilmesini öngörüyor.⁴⁹ Kilise Bakanlığı tarafından tanınmış olan belli bir dini toplulukta görev almak

⁴⁸ Baluch, Masood; 2018. age., s.157.

⁴⁹ İmam Yasası: <https://www.bt.dk/politik/overblik-imam-lov-fra-sidste-aar-skulle-bremse-radikalisering>. E.T. 19.01.2010.

isteyen din görevlilerinin oturum alma koşullarına bazı sınırlamalar getiren ilgili yasaya göre, Danimarka'da din görevlisi olarak çalışmak üzere başvuran imamlar aşağıdaki yükümlülükleri yerine getirmek zorunda.

- a. Din hizmetlerinin gerektirdiği mesleki yeterliliğe sahip olduğunu resmi makamlar nezdinde belgelemek.
- b. Görev yaptığı süre içinde Danimarka'nın yasalarına, ifade ve din özgürlüğüne saygı göstereceğine, cinsiyet ayrımı yapmayacağına ve eşcinsellik gibi cinsel yönelimleri tolere edeceğine dair yazılı beyanda bulunmak.
- c. Görevi esnasında kamu düzenini sarsacak veya bozacak, toplum sağlığını tehlikeye sokacak, başkalarının haklarını kısıtlayacak veya görevlerini yapmasına engel olacak bir tutum ve davranış içinde olmayacağını taahhüt etmek.
- d. Kendisinin ve aile üyelerinin resmi kurumlardan yardım almayacağını beyan etmek.
- e. Yabancılar bürosu tarafından düzenlenen dil, din ve demokrasi konularındaki derslere katılmak.⁵⁰

Bunların dışında din görevlisi ilk kez oturma izni aldıktan sonraki altı aylık dönem içinde Danimarka dili, kültürü, aile ve toplum yapısı, insan hakları ve demokrasi konularında derslere katıldıktan sonra yapılacak göçmenlik sınavında başarılı olmak zorunda. Yasa, ülkede din hizmeti verecek yabancılara, normal olarak yedi aya kadar oturma izni verilmesini ve izinlerin en fazla üç yıla kadar uzatılmasını öngörüyor. Bir dini toplulukta çalışıyor olmak din görevlisine ailesini otomatik olarak Danimarka'ya getirme hakkı

---

⁵⁰ Din görevlilerine getirilen kısıtlamalar. <https://www.nyidanmark.dk/da/Du-vil-forl%C3%A6nge/Religi%C3%B8se-forkyndere/Religi%C3%B8s-forkynder/> E.T. 18.01.2019

tanınmıyor. Ancak kendisine üç yıldan fazla oturma izini verilen görevlilerin eşi ve 18 yaşın altındaki çocukları için ikamet izni verilebiliyor.

Görüldüğü gibi özellikle Müslüman din görevlilerini hedef alan bu maddeler toplumdaki İslam ve Müslümanlara karşı önyargıların özelliklerini taşıyor.

Türkler açısından bu yasanın olumlu yönü Türk Cumhuriyeti vatandaşlarını kapsamıyor olmasıdır. 1963 yılında, o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu ile Türkiye arasında Ankara’da imzalanıp 1973 yılında yenilenen, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarını Avrupa Birliği ülke vatandaşları ile aynı konuma getiren anlaşma gereğince, yasadaki kurallar Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları için geçerli değil. Başka bir ifadeyle Danimarka Yabancılar Yasası Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları için 1 Ocak 1973 tarihindeki haliyle geçerli olmak durumunda.⁵¹ Avrupa Birliği temel anlaşmasının parçalarından biri olan Ankara Anlaşması birlikteki ülkelerin katıldıkları tarihteki yabancılar yasası kurallarının uygulanmasını ve o tarihten sonra yapılan sertleştirme ve kısıtlamalardan Türk vatandaşlarının muaf tutulmasını öngörüyor.⁵² Normal olarak çalışma hayatına yönelik olan bu düzenlemeler din görevlilerini, yani Türkiye’den gelecek imamları da kapsadığı için onlar bu kısıtlamalara dâhil değil. Fakat son yıllarda Danimarka kamuoyunda Türkiye’ye karşı oluşan olumsuz tutum nedeniyle Türkiye’den gelecek olan imamların bu kısıtlamamalara tabi tutulup tutulmayacakları Haziran 2019’da yapılan parlamento seçimlerine bağlı. Sol kanat ve çevreci partilerin seçimi kazanıp hükümet kurması durumunda Türkiye’den gelecek imamların bu kısıtlamaya tabi tutulmayacağı, aşırı sağcı partilerin desteğine ihtiyaç duyan muhafazakâr partilerin kazanması durumunda ise yasanın daha da sertleştirilerek uygulanacağı tahminleri yapılıyor.

⁵¹ Danimarka bu tarihte Avrupa Birliği’ne katılmıştır.

⁵² Turk-vatandaslari-danimarka-yabancılar-yasasını-cokertebilir <https://kuzey.dk/> / E. T. 28.12.2018.

İslam'ın Kurumsal Temsiliyle İlgili Gelişme ve Düzenlemeler

Gerekli koşulları yerine getiren Müslüman kuruluşların, Kilise Bakanlığı'nın dini topluluk olarak kabul etmesinin dışında Danimarka'da İslam herhangi biçimde kurumsal olarak temsil edilmediği için, burada Müslümanların kendilerinin oluşturdukları yapılaşma örnekleri üzerinde durmak uygun olacaktır.

2015 yılında Kilise Bakanlığı tarafından dini topluluk/cemaat (trossamfund) olarak kabul edilen 300 civarında değişik dinlere mensup kuruluşun 60'ını Müslümanların açtıkları camiler ve cami dernekleri oluşturmaktadır. Bunlar arasında 32 caminin bağlı olduğu DTDV sayısal olarak en büyük dini kuruluş olarak öne çıkmaktadır. Ülkedeki cami durumundaki mabet sayısı daha fazla olduğu halde, işlemlerin aşırı bürokratik oluşu nedeniyle bazı camiler Kilise Bakanlığına başvurmadıkları için dini topluluk statüsü elde edememişlerdir.

⁵³ Bazı Müslüman cemaatler de resmi kurumlardan bağımsız çalışmayı tercih ettikleri için dini topluluk başvurusunda bulunmamaktadır.

2006 yılında vakfın dini topluluk başvurusu, bürokratik işlemlerden dolayı ancak 2008 yılında kabul edilebilmiştir. DTDV'ye Kilise Bakanlığı tarafından dini topluluk statüsü verildikten sonra 2009 yılından itibaren genel kurulda vakfın tüzüğünü kabul eden cami dernekleri Kilise Bakanlığı tarafından otomatik olarak dini topluluk olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Daha önce ifade ettiğimiz gibi dini topluluk olarak kabul edilmek, ilgili cemaate yurt dışından din görevlisi getirme hakkı sağlamaktadır. Dolayısıyla Türkiye'den din görevlisi getirebilen DTDV'ye bağlı camiler Kilise bakanlığı tarafından dini topluluk olarak tanınan camilerdir. Diyanet bağlı olmayan diğer kuruluşlar ise yeşil pasaportu olan emekli din görevlilerini geçici olarak istihdam etmekte, bazıları da kendilerinin Avrupa'da veya Türkiye'de yetiştirdikleri din görevlilerini çalıştırmaktadır.

---

⁵³ Dini topluluk olarak kabul edilmek. <http://www.km.dk/> E.T. 10.08.2018.

Gençlik Yapılanmaları

1960'lı yıllarda birinci kuşağın çalışma hayatının dışındaki zamanlarını geçirebilecekleri ortak buluşma mekânları bulunmadığı gibi, ibadet gereksinimlerini karşılayacak mabetleri de yoktu. Müslüman nüfusunu artmaya başladığı 1967 yılından 1976 yılına kadarki dönemde ülkede resmi olarak açılmış cami veya mescit bulunmadığından vakit namazları, Cuma ve bayram namaz gibi ibadetler dernek lokallerinde, kahvehanelerde veya kiralanmış salonlarda kılınıyordu.

Pakistanlılar ve Kuzey Afrika ülkelerinden gelen gençlerden oluşan bir inisiyatif grubu 1976 yılında Kopenhag ve Aarhus'ta İslam Kültür Merkezi (Islamisk Kultur Center) adıyla iki cami açtılar. Ülkede Müslümanlara ait ilk resmi mabetler olarak bu merkezler daha sonraki cami ve mescitlere örnek olması ve benzer oluşumları motive etmesi bakımından önemlidir. O dönemde bu oluşumu desteklemeyen Türkler 1985 yılında DTDV'yi kurarak Kopenhag merkezinde Kocatepe Camisini açtılar. Daha sonra başta Aarhus ve Odense gibi büyük şehirler olmak üzere Türklerin yoğun olarak yaşadığı diğer şehirlerde kültür ve cami dernekleri açıldı. Finansmanı yerel dernek tarafından sağlanan ve kendilerine kullanım hakkı verilen bu kuruluşların mülkiyeti DTDV üzerine kaydedilmektedir.

Bunların dışında ülke genelinde aynı amaçla faaliyet gösteren başka organizasyonlar da mevcuttur. Bunlar arasında Filistin ve Pakistan kökenli gençlerin kurdukları *Müslüman Öğrenciler Derneği*⁵⁴, *Müslüman Gençlik Derneği*⁵⁵ ve *Minhacü'l-Kur'an*⁵⁶ adlı kuruluşlar zikredilebilir. Ülke genelinde Müslümanların dini ve kültürel alanda karşılaştığı aktüel sorunları gündeme getiren bu gençlik yapılanmaları Türklerin dışındaki

⁵⁴ Association of Muslim Students/ FASM.

⁵⁵ Muslim Youth League/MYL.

⁵⁶ Youth Organization of Idara Minhaj ul Quran.

Müslüman grupların toplumdaki kurumsal varlığının daha görünür hale gelmesi için mücadele etmektedir.

Çatı Kuruluşlar

Ülkedeki Müslümanlar arasında birlik ve dayanışmanın sağlanması ve onların ortak sorunlarının yetkili makamlara iletilmesi bakımından bir semsiye kuruluşun varlığı oldukça önem arz etmektedir. Böyle bir çatı kuruluşun varlığı yerel ve genel yönetimlerin Müslümanları ilgilendiren konularda alacakları kararlarda Müslümanların çoğunluğunu temsil eden bir muhatap bulmaları bakımından da önemli olduğu halde, Müslümanların bu konuda pek başarılı olamadıkları görülmektedir.

Danimarka'da Müslümanların ortak bir platform oluşturma çabaları diğer Avrupa ülkelerine göre daha geç başlamıştır. Almanya, Fransa ve İngiltere'de ve hatta Danimarka dışındaki İskandinav ülkelerindeki Müslümanlar 2000'li yıllardan önce ortak bir semsiye kuruluş altında toplandıkları halde, böyle bir girişim Danimarka'da ancak 2006 yılında yapılabildiği görülmüştür.

2005 yılında yayımlanan karikatürlerin meydana getirdiği küresel kriz 2006 yılında *Müslüman Danışma Konseyi*, 2008 yılında *Danimarka Müslümanlar Birliği* ve 2013 yılında *Danimarka'da İslam Birliği* isimindeki çatı kuruluşları ortaya çıkardı. Bunlardan ilk ikisi Türklere ve Pakistanlılara ait dernekleri bir araya getirirken, üçüncüsü, daha önceden enformel olarak birlikte çalışan, Arapçanın iletişim dili olduğu kuruluşları bir çatı altında topladı.

Müslüman Konseyi'ne başlangıçta DTDV ve *Minhacü'l-Kur'an* gibi güçlü kuruluşların destek vermesi, yıllardan beri böyle bir birliğin kurulmasını bekleyen Müslümanları oldukça ümitlendirdi. 30.000'e yakın Cenaze Fonu üyesi ile DTDV'nin de destekleyip katıldığı *Müslüman Danışma Konseyi*, üye sayısı itibarıyla en güçlü çatı kuruluş olarak öne çıktı. Yönetim anlayışındaki farklıklar nedeniyle bu oluşuma katılmayan *Danimarka Milli Görüş Teşkilatı*

(DMGT), Bosnalı, Filistinli ve Somalili dernekler 2008 yılında *Danimarka Müslümanlar Birliği* adıyla yeni bir birlik oluşturdular. Daha sonraki yıllarda üye dernekler arasında yaşanan işbirliği sorunları nedeniyle, DTDV'nin 2016 yılında üyelikten ayrılmasının ardından Müslüman Konseyi önemli bir güç kaybı yaşadı.⁵⁷

2019 yılı itibariyle 10.000 üyeli *Danimarka Müslümanlar Birliği* ülkede tek şemsiye kuruluş olarak kabul edilmekte, ancak Müslümanların genelini temsil etmediği ve Şii kuruluşları üye kabul etmediği gerekçesiyle Danimarkalı otoriteler tarafından ülkedeki Müslüman çoğunluğu temsil eden bir kuruluş kabul edilmemektedir.

Gerçekte aynı amaçlar için kurulan bu çatı kuruluşlar her ne kadar formel olarak varlıklarını sürdürüyor olsalar da İslam ve Müslümanlarla ilgili güncel olaylarla ilgili kamuoyunun kendilerinden beklediği temsil görevini yerine getirme konusunda ciddi sorunlar yaşadıkları için bunların şu andaki varlıkları sembolik olma özelliğini aşabilmiş değildir.

Müslümanların Siyasi Temsili

Müslümanların yerel ve genel yönetimlerdeki temsil talepleri, özellikle genç kuşak Müslümanların yaşadıkları toplumdaki güncel konulara dair duyarlılıklarının ve aktif bireyler olarak toplumla bütünleşme isteklerinin göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ancak Müslümanların, sosyal hayatın önemli alanlarından biri olan siyaset ve siyasi süreçlere katılma teşebbüsleri belli kesimler tarafından eleştirilmekte veya engellenmektedir. Örneğin 2001-2007 yılları arasında bazı gençlerin Danimarka siyasetine aktif katılım girişimleri, Müslüman kimliklerinden dolayı ülkenin en önemli gündem maddesi haline getirilmiştir.

---

⁵⁷ Kühle, L. og M. Larsen (2017). age. 06.11.2018.

Pakistan kökenli Mona Sheikh, Barbar Baig and Tanwir Ahmed, göçmen yanlısı programı ve söyleminden dolayı üyesi buldukları sosyal liberal Radikale Venstre Partisi'den aday olmak istediler. Mona Sheikh Danimarka Parlamentosu, Barbar Baig ve Tanwir Ahmed yaşadıkları şehrin belediye meclisine aday gösterildiler.⁵⁸ Danimarka'da doğup büyüyen ve yükseköğretim gören, üçüncü kuşak Müslümanların temsilcisi durumunda bu kişilerin bireysel yetenekleri yerine dinsel kimlikleri öne çıkartılarak onların Danimarka Parlamentosu ve belediye meclislerine girmelerinin, demokrasinin geleceği ve ülke güvenliği açısından sakıncalı olacağı yönünde yoğun bir kampanya başlatıldı. Bu gelişmeler üzerine adaylar düzenledikleri basın toplantısında kendilerinin demokratik değerleri savduklarını ve Danimarka değerlerine saygı duyduklarını açıklamalarına rağmen, medya kuruluşları, aşırı sağcı hatta bazı sol görüşlü ve sosyalist partiler İslam'ın takiyeye izin verdiğini ve adayların *takiye* yaptıklarını öne sürerek karalama kampanyasını sürdürdüler. Adayları kökten dinci ve Taliban yanlısı olmakla da itham eden aynı kesimler onları *recimi* onaylamak ve Danimarka'da beşinci kol faaliyeti yürütmekle suçladılar. Kendilerine karşı yürütülen psikolojik ve toplumsal baskıya dayanamayan bu kişiler sonunda adaylıktan çekilmek zorunda kaldılar.

Benzer bir olay 2007 yılında yaşandı. Filistin asıllı Asmaa Abdol Hamid üyesi bulunduğu sosyalist düşünceyi savunan Sol Birlik Listesi'ne (Enhedslisten) milletvekili adaylığı için başvurdu. Onun bu girişimi de aynı şekilde, kendisinin erkeklerin elini sıkmadığı ve şeriat yanlısı olduğu gerekçesiyle partisinin milletvekilleri tarafından güven sorunu haline getirildi. Başka partilerin temsilcileri de baş ötürüsü takan ve erkeklerle tokalaşmayan bir bayanın demokratik ve sosyalist düşünceye sahip bir partiden aday

---

⁵⁸ Sheikh, Mona, Kanwal and Crone, Manni, "Muslims as Danish Security Issue;" *Islam in Denmark. The Challenge of Diversity*. s. 177.

olamayacağını öne sürdüler. Kamuoyundan gelen baskı sonucunda Asmaa'nın adaylığı parti genel merkezi tarafından iptal edildi.⁵⁹

Bu tartışmaların karakteristik özelliği, belli çevrelerin toplumsal duyarlılığı olan gençlerin ülke siyasetinde aktif görev almak isteklerinde, onların bireysel yeteneklerinin ve siyasette başarılı olup olamayacaklarının değil, Müslüman kimliklerinin öne çıkarılmasıdır. Bu bağlamda Müslüman kimliği, ölüm cezasını onaylamak, totaliter rejim taraftarı olmak, kadın erkek eşitliğine karşı gelmek ve Batının demokratik değerlerine karşı olmak gibi negatif olgularla ilişkilendirilip Müslümanların ülke için güvenlik sorunu haline getirilmesidir.

İslam Politikalarında Son Durum

Belli kesimlerin Müslümanların kültürel, ekonomik ve fiziksel alanlarda tehdit oluşturduğu yönünde başlattığı tartışmalar toplumda negatif İslam algısını artırmaktadır. Siyasi partilerle sınırlı kalmayan bu tür tartışmalara zaman zaman yazılı ve görsel medya hatta bazı akademisyen ve din adamları da katılmaktadır.⁶⁰

Tehdit ve güvenlik tartışmalarının biçimlendirdiği algı “güvenikleştirme teorisi” (*securizasyon theory*) açısından reel anlamda nesnel bir olgu değildir. Burada gerçek sorun güvensizliğin kendisi değil, “güvenikleştirme” aktörlerinin, alışıl gelmiş toplumsal olayları olağanüstü önlemler gerektiren bir sorun haline getirmeleridir.⁶¹ Bu yöntemle “olağan toplumsal” veya “siyasi” bir alan “güvenlik” alanına dönüştürülüp, sıradan olaylar yaşamsal bir sorun olarak gösterilmektedir. Güvenikleştirme teorisinin merkezinde tehdit algısının başarılı biçimde oluşturulmasını sağlayan güvenlik söylemleri

⁵⁹ Asmaa Abdul Hamid. <https://www.kristeligt-dagblad.dk/debat/hun-h%C3%A5ner-undertrykte-kvinder>. E.T. 12.01.2019.

⁶⁰ Sheikh and Crone age. s. 173.

⁶¹ Wæver, Ole “Securitization and Desecuritization,” in *On Security*, ed. Ronnie D. Lipschutz, ss. 48-51, Columbia

University Press, New York: Columbia 1995.

yer almaktadır. Bu yönü ile teori Avrupa'daki Müslümanların niçin güvenlik sorunu haline getirilmesinde başarılı olduğu sorusunda bilimsel bir cevap vermektedir. Bazı münferit olaylar dışında gerçekte toplumsal bir tehdit oluşturmayan sıradan olaylar, belli çevrelerin popülist söylemleri ve propagandası sonucunda manipüle edilerek güvenlik sorunu haline getirilmektedir.

Danimarka'da 26.5.2019 tarihinde yapılacak olan Avrupa Parlamentosu ve 05.06.2016 tarihlerinden yapılacak olan parlamentosu seçimlerinin en önemli gündem maddesi yine İslam ve Müslümanlar. Fakat bu seçimlerin daha öncekilerden farkı Kur'anı Kerim yakmakla gündeme gelen aşırı sağcı ırkçı Rasmus Paludan'ın partisi Stram Kurs (Sıkı Yön)'un da seçimlere katılacak olması.

Parlamento seçimlerine genel başkan Poludan'ın, Müslümanların yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde Kur'anı Kerim yakıp İslam ve Müslümanlara hakaret etmekle gündeme gelen bu parti 5 Haziran'da yapılacak Parlamento seçimlerine katılmaya hak kazandı. Adı geçen parti, Yeni Sağ (Nye Borlige) Partisi ve daha önceki seçimlere katılan Danimarka Halk Partisi ile birlikte 2019 yılında seçimlere katılacak olan aşırı sağcı parti sayısı üçe çıkmış durumda.⁶²

Özellikle aşırı sağcı Yeni Yön Partisi'nin göçmen ve Müslüman karşıtı politikasını tasvip etmeyen diğer parti temsilcileri, ülkenin geleneksel demokratik teamülleriyle uyuşmadığını kabul ettikleri genel başkan Rasmus Paludan'ın sıra dışı beyanlarına mesafeli duruyorlar. Paludan'ın davranışına tepki gösteren güçlü parti yöneticilerinin seçimden sonra kurulacak muhtemel bir koalisyon hükümetinde onun partisiyle işbirliği yapmayacaklarını açıklaması Müslümanların geleceğe yönelik endişelerini azaltıyor.

---

⁶² "Kur'an Yakan Aşırı Sağcı Meclise Giriyor", www.Danimarka.biz. Mayıs, 2019.

Aşırı sağcı partilerin seçimlerden önce yaptıkları İslam ve Müslüman karşıtı beyanları, bunların seçimlerde başarılı olması durumunda Müslümanlara yönelik kısıtlamaların artarak devam edeceğinin göstergesi kabul ediliyor. Bu partilerin Liberal ve Konservatif parti ile kuracakları olası bir koalisyon hükümeti sürdürülen politikanın devamı, buna karşılık Sosyal Demokrat, Sosyalist Halk Partisi, Birlik Partisi ve Radikal Sol Partilerden oluşacak bir koalisyon hükümetinin kurulması ise Müslüman karşıtı uygulamaların sona ermesi anlamına geliyor.

“Avrupa İslamı” Tartışmaları

Danimarka’daki akademik ve siyasi çevrelerin İslam hakkında sürdürdükleri diğer bir tartışma “Avrupa İslam’ı” (*Euroislam*) konusudur. Değişik çevrelerin farklı biçimlerde yorumladığı bu mevzu dinsel, ideolojik ve siyasi bir proje mi, yoksa kültürel bir süreç mi? “Avrupa İslamı” kavramı Danimarkalı siyasetçiler, akademisyenler ve bazı Müslümanlar tarafından, Müslümanların kendi değerlerini terk ederek yaşadıkları toplumun değerlerini kabul etmesi şeklinde tanımlanırken, Müslüman çoğunluğun temsilcileri tarafından Avrupa ülkelerinin asimilasyon politikalarına katkı sağlayacak yeni bir proje olarak kabul edilmektedir.⁶³

İsveçli yazar Ingmar Karlsson, *Getto İslam*’ının karşıtı olarak tanımladığı *Avrupa İslamı*’nı, Müslümanların kendi değerlerini koruyarak toplumla bütünleşmesi şeklinde tanımlamaktadır.⁶⁴ Bu tanımla Avrupa İslamı’nı Müslümanların topluma entegrasyonunun temel kriteri kabul eden Karlsson’a göre, eğitim görerek toplumsal süreçlere aktif olarak katılan Müslümanlar, *Avrupa İslamı*’nı, çağdaş toplumun gerektirdiği bilişsel ve iletişimsel donanımdan yoksun olduğu için kendini toplumdan soyutlayan Müslümanlar

⁶³ Bektovic, Safet; “Islamisk Kultur og Historie”, *İslam og Kristendom: Konflikt eller Dialog*, Oddbjarn Leirvik (ed.), s. 114, 2010 Frederiksberg.

⁶⁴ Karlsson, Ingmar; *Islam og Europa: Sameksistens eller konfrontation?* 1998. ss. 170-174.

Getto İslamı'nı temsil etmektedir.⁶⁵ Karlsson'a göre, dışlanan Müslümanların gettolarda marjinalleşmenin önlenmesi öncelikle medyanın ve politikacıların İslam ve Müslüman karşıtı tutumlarını değiştirmelerine bağlıdır.⁶⁶

Mısır asıllı İsveçli İslam Profesörü Tarık Ramadan 1990'lı yıllardan beri Avrupa'da İslam ve Müslümanlar üzerine yapılan tartışmalara aktif olarak katılan önemli isimlerden biridir.⁶⁷ “Avrupa İslam'ı (European Islam) yerine “Avrupa'da Müslüman Olmak” (*To Become Muslim in Europa*) ve “Avrupalı Müslümanlar” ifadesini kullanan Ramadan, ilkesel olarak Avrupa'da yaşayan Müslümanların demokratik ve toplumsal süreçlere katılmasının gerekliliğine işaret etmektedir.⁶⁸ İslam'ın teolojik ilkelerinin Avrupa değerlerine ters düşmediğini savunan Ramadan, aynı zamanda hem Müslüman hem de Avrupalı olunabileceğini savunuyor.⁶⁹ Avrupa'da Müslümanların dini kimliklerini koruyarak yaşadıkları toplumla bütünleşmesinin önemine değinen Ramadan'a göre, Avrupa'da Müslümanlar dini görevlerini yerine getirme noktasında ciddi engellemelerle karşılaşmamaktadır⁷⁰.

Özetle Müslümanların İslam'ı yaşadıkları sosyal bağlama taşıyarak çağın sorunlarıyla yüzleşmeleri gerektiğini ifade eden Ramadan, İslam'ın temel kaynakları olan Kur'an ve Sünnet açısından İslam'ın değişmez ve sabit alanları ile değişebilir ve yorumlanabilirleri arasında bir ayırım yapıyor. Avrupa'nın sosyal koşullarının İslam'ı yaşamaya engel olmadığı düşüncesinde olan Ramadan'a göre oradaki ortam İslam'ın temel ilkelerinden ödün vermeden İslam'ın yaşanabilmesine uygundur. Avrupa'da düşünceleri

⁶⁵ Karlsson, age., s.174.

⁶⁶ Karlsson, age., s.173.

⁶⁷ Avrupa İslamı. <http://www.religion.dk>. E.T. 13.08.2014.

⁶⁸ Bektovic, Safet. 2018. s. 216.

⁶⁹ Ramadan, Tarık; *At Være Europæisk Muslim: Islams Kilder i Europæisk Sammenhæng*, ss. 164-169.

⁷⁰ Ramadan, Tarık, age., s, 225.

ve kişiliği tartışılmalara konu olan Ramadan, bazı kesimler tarafından İslam'ın liberal bir temsilcisi olarak kabul edilirken, bazıları tarafından radikal görüşlerini entelektüel yorumlamalarla kamufle etmeye çalışan bir akademisyen olarak görülmektedir.⁷¹

Tarık Ramadan'ın dışında, Cezayir asıllı Muhammed Arkoun ve Suriye asıllı Basam Tibi'de bu konu hakkında araştırma yapmış olan isimlerdir. Bu araştırmacıların fikirleri genel olarak oryantalistlerin ve Avrupa'daki bazı politikacıların İslam'ın seküler toplum koşullarına uyarlanması gerektiği yönündeki görüşleriyle örtüşmektedir.⁷² Bunlara göre Avrupa'nın kültürel değerleri ve seküler sistemiyle uyumlu liberal bir İslam modeli olan "Avrupa İslam'ı, Müslümanların Avrupa değerleriyle bütünleştiği süreci tanımlamaktadır. Avrupa'yı ve Avrupalı olmayı, bireysel hak ve özgürlükleri öne çıkaran ve sivil toplum anlayışına yer veren bir süreç olarak gören bu araştırmacılar açısından, günümüzde Müslümanların Avrupa'nın demokratik ortamına uyum sağlamalarında herhangi bir engel bulunmamaktadır.

Değişik kesimlerce farklı anlamlar yüklenen "Avrupa İslamı" kavramı üzerinde bir görüş birliği oluşmuş değildir. Avrupa'daki Müslümanların varlığını "Avrupa İslam'ı" gibi, çerçevesi kesin çizgilerle belirlenememiş bir kavram üzerinden tanımlamanın ne derece doğru olacağı ayrı bir tartışma konusudur.

Diğer yandan Müslümanlarla Müslüman olmayanların uzun yıllar birlikte yaşadıkları Endülüs, Osmanlı ve Balkanlar tecrübeleri dikkate alındığında mekânsal olarak Avrupa İslam'ı ifadesi yanlış gözükmemektedir. Yerelliği yadsımadan evrensel değerlere önem veren İslam'ı belli bir coğrafya ile sınırlandırmak mümkün olmamakla birlikte, İslam'ın kendi içsel mantığı

⁷¹ Arkoun, Muhamad: *İslam Üzerine Düşünceler*, çev. Hakan Yücel, ss. 123-124. 1999 İstanbul.

⁷² Daha geniş bilgi için bk. Kuyucuoğlu, 2016.

açısından “Avrupa İslam’ı” terimi yanlış değildir. Ancak sade Avrupalı politikacılar, akademisyenler, şarkiyatçılar veya ilgili diğer gruplar tarafından belirlenen bir İslam modelinin, Avrupalı Müslümanlar tarafından ne derece benimsenip kabul edilebileceği ise ayrı bir tartışma konusudur.

Diğer yandan Avrupa’da Müslüman varlığı esasen yeni bir olgu değildir. Örneğin Balkan ülkelerinde uzun tarihsel geçmişi olan Müslümanların Avrupa kimliğinin oluşmasında kalıcı etkiler bıraktığı bilinmektedir.⁷³ Diğer yandan İslam’ın beşeri tezahürlerinin yaşandığı toplumların dilsel ve kültürel özelliklerinden etkilenmesi “Avrupa İslam’ı” ifadesinin kullanımına izin verse bile, bunun nasıl, hangi kriterlere göre ve kimler tarafından belirleneceği açık uçlu bir sorudur. Bu soru beraberinde şu soruları gündeme getirecektir. Avrupa İslam’ı kavramının muhtevası seküler bir bakış açısından egemen kültürün temsilcileri tarafından mı, yoksa Avrupa ülkelerinde formel dini öğretimi olmayan fakat kendi kendine İslam hakkında bilgi edinmiş (alaylı) genç kuşaklar tarafından mı tayin edilecektir? Çoğunluğun görüşlerinin temsilcisi durumundaki akademisyenler, yasama ve yürütme erkini elinde tutan politikacılar tarafından belirlenip, Müslümanların asimile edilmesi için dayatılan bir İslam formu Müslümanların ekseriyeti tarafından kabul görmeyeceği gibi, gerekli bilişsel formasyondan yoksun genç kuşaklar temsilciler tarafından formüle edilen, sistematik ve metodolojik yönü yetersiz bir dini müfredat da hem Müslüman çoğunluk hem de ev sahibi toplumunun ilgili grupları tarafından tasvip edilmeyecektir.

Danimarka’da Güncel Sorunlar

2001 yılında ABD’de meydana gelen terör olayları ve 2005 yılında Danimarka’da basılan karikatürlerin neden olduğu küresel kriz Danimarka’da insanların İslam ve Müslüman algısında bir kırılma noktası oldu. Ülke

---

⁷³ Bektovic, age., 2018. ss. 220-221.

genelinde yaşanan ekonomik durgunluğun yol açtığı sosyokültürel ve psikolojik sorunlarla baş etmeye çalışan Danimarkalı yöneticilere göre yeni dönemde yaşanan sorunların en önemli sebebi Müslümanlar ve onların davranışlarını belirlediği kabul edilen değer, kültür ve inançlar, yani İslam'ın kendisiydi. Bu noktada İslam göç, entegrasyon, dış politika, ulusal değerler ve güvenlik gibi konularla ilişkilendirilip tartışılırken, Müslümanların din özgürlüğü ile alâkalı temel insan hakları bağlamındaki olağan talepleri bile belli kesimler tarafından toplumun temel değerlerine karşı geliş olarak yorumlandı.⁷⁴ İslam ve Müslüman karşıtlığını artmasına neden olan bu ve benzeri konular üzerine uzun zamandan beri yapılan tartışmalar günümüzde toplumda Müslüman karşıtı olayları tetiklemektedir.⁷⁵

2017 yılında yapılan bir anket çalışmasına göre Müslümanların yüzde 37'si kendilerinin dini kimliklerinden dolayı dışlandığı düşüncesindedir.⁷⁶ Günümüzde Müslümanların endişelerini haklı çıkartacak düzeye ulaşan İslamofobik söylem ve uygulamalar resmi makamlar tarafından da dile getirilmektedir.⁷⁷ Örneğin Danimarka polisinin 2016 yılında yaptığı arşiv kayıtlara göre, ülke genelinde işlenen din ve inanç motivasyonlu 88 nefret suçunun 56'sı Müslümanlara karşı gerçekleştirilmiştir.⁷⁸ Bu durum Müslümanların endişelerinin yersiz olmadığını ortaya koymaktadır. Genç kuşakları karamsar hale getiren ve gelecek umutlarının kaybolmasına neden olan bu durum onlarda hayal kırıklığı yaşıyor. Müslümanların 50 yılı geçen bir zamandan Danimarka'da yaşadıkları halde, kendilerine hâlâ kuşkuyla bakılıp yabancı muamelesi yapıldığını, dini ve kültürel değerlerine hakaret

⁷⁴Nielsen M.V. og L. Kühle; "Nyt om Religion i Danmark i dag. Introduktion til årbogen" i *Religion i Danmark 2017*. Aarhus Universitet. <https://tidsskrift.dk>. E.T. 06.11.2018.

⁷⁵Müslümanların Dışlanması. *Politiken 5. marts 2017*. <https://politiken.dk>. E.T. 06.11.2018

⁷⁶Müslümanların Dışlanması. tv2.dk 6. marts 2017. <http://nyheder.tv2.dk/2017>. E.T. 06.12.2018.

⁷⁷Danimarka Radyosu. *dr.dk 20. februar 2015*. <https://www.dr.dk/> E.T. 07.11.2018.

⁷⁸Danimarka polisi. <https://www.politi.dk>. E.T. 07.11.2018.

edildiğini dile getiren 3. ve 4. kuşaktan bazı temsilciler, ne yaparlarsa yapsınlar kendilerinin Danimarkalılar tarafından toplum eşit yurttaşları olarak kabul edilmeyeceklerine inanıyor.⁷⁹

Medyatik Söylem

Müslümanlarla ilgili gelişmeler hakkında önyargılı bir tutum içinde olan bazı medya kuruluşları, Müslüman azınlık ile çoğunluk arasındaki kutuplaşmada etkin bir rol oynamaktadır. Bazı marjinal ve radikal Müslüman grupların sıra dışı söylem ve eylemlerini öne çıkartıp münferit olayları genelleştiren medya, Müslümanların terör yanlısı oldukları ve İslam'ın terörü motive eden bir din olduğu şeklindeki sübjektif değerlendirmeleri sıkça yapıyor. Müslüman ülkelerden gelen göçmenlerin sorunlarını, hatta ülkede yaşanan önemli sorunları İslam ile ilişkilendiren medya temsilcilerine göre, Müslümanların yaptıkları yanlışların ve toplumla bütünleşememelerinin temelinde onların dini inançları yatmaktadır. Herhangi bir Müslüman'ın yaptığı yanlış bir davranışın gerçek nedeni araştırılmadan, bütün Müslümanlar suçlanmakta ve münferit bir olaydan yola çıkılarak sorunun İslam olduğu algısı oluşturulmaya çalışılmaktadır.

Daha önce dile getirdiğimiz gibi Hz. Peygamberin karikatürlerinin Jyllands-Posten Gazetesinde yayımlanması ve bunun yol açtığı küresel krizden sonra ortaya çıkan olaylar ülkede de ciddi gerilimlere yol açmıştır. Karikatürlerin yayımlanmasının Müslümanlar için olduğu kadar Danimarka ve Danimarkalılar için de menfi sonuçları ortaya çıkmıştır. Toplumun değişik alanlarında Müslümanlara irtibat halinde olduklarından onlara hoşgörülle bakan bazı Danimarkalılar bile medyanın İslam ve Müslüman karşıtı propagandasından etkilenerek Müslümanlardan çekinmeye ve hatta korkmaya başlıyor.

---

⁷⁹ Wassem, Hussain; *Imam bag tremmer*, 2017. s 172.

Siyasi Söylem ve Uygulamalar

Son yıllarda “ulusal değerleri” korumak adına Müslümanlara karşı sürdürülen kısıtlama ve yasaklamalar günümüzde hükümet politikasına dönüşmüştür. Ulusal medya tarafından İslam ve Müslümanlar hakkında tartışmaya başlanan bir konu toplumda yeterli destek sağlandıktan sonra parlamentoda yasallaşmaktadır. Entelektüel ve rasyonel içeriğin bulunmadığı bu tür tartışmalarda Müslüman kadın tiplmesiyle, Müslüman kadınların erkeklerin baskısı altında yaşadıkları ve özgürlüklerinin olmadığı gibi klasik oryantalist bakış açısının bilinen örnekleri verilmektedir. İslam’ın düşüce ve ifade özgürlüğüne karşı olduğu ve nüfusları giderek artan Müslümanların gelecekte ülkede çoğunluk durumuna gelecekleri gibi kışkırtıcı söylemlerle Müslümanlar baskı altında tutulup asimile edilmeye çalışılmaktadır.

İslam ve Müslüman karşıtı yasaların en son örneği “Getto Yasasıdır. 01.08.2018 tarihinde parlamentoda kabul edilen bu yasayla, 01.01. 2019 tarihinden 2030 yılına kadarki dönemde göçmen nüfusun yüzde 50’nin üzerinde olduğu 25 bölgenin demografik ve toplumsal yapısının değiştirilmesi amaçlanıyor. İşsizlik ve yoksulluk gibi sebeplerden dolayı kiraların görece ucuz olduğu semtleri hedef alan hükümet, buralarda kriminal olayların ve işsizlik oranlarının yüksek olmasını yasaya dayanak gösteriyor.⁸⁰ Alınan karara karşı çıkan bazı sivil toplum kuruluşları, göçmenlerin kiraların düşük olmasından dolayı zorunlu olarak bu bölgelerde yaşamaya zorlandıklarını dile getirerek, hükümeti aldığı karardan vazgeçmeye çağırsa da, hükümet kamuoyu araştırmalarında Danimarkalıların yüzde 80’inin yasaya destek verdiğini öne sürerek kararından vazgeçmemiştir.⁸¹

⁸⁰ Getto Yasası: <https://www.evrensel.net/haber/369717/danimarkada-getto-yasasi-yururluge-giriyor>. E.T .09.02.2019.

⁸¹ 01.04.2019 tarihine kadar göçmenler hakkında 100 alanda sertleştirme yapan hükümet kısa bir süre önce muhalefetteki sosyal demokrat partinin desteğiyle göçmenlerin toplumla bütünleşmesi için ayrılan ödeneklerde ciddi kısıtlamalar yaptı. Bk. kısıtlamalar.

Demografik, ekonomik ve politik hedefleri yanında kültürel amaçları da olan getto yasasına göre, düşük gelirli göçmenlerin yaşadıkları bölgelerdeki çocuklar ilkokula başlamadan önce Danimarka'nın dinsel ve kültürel değerleri konusunda verilen derslere katılmakla yükümlü tutuluyor. Haftada en az 25 saat verilmesi düşünülen bu derslerde çocuklara Danimarka diliyle birlikte Noel ve Paskalya gelenekleri de öğretilecek. Oysaki yasalara göre Danimarkalılar çocuklarını 6 yaşına kadar herhangi bir eğitim kurumuna göndermek zorunda değiller.⁸² Gerekli koşullar oluştuğunda sığınmacı ve mültecilerin geldikleri ülkeye geri gönderilmesini de öngören getto yasasına göre iltica başvuruları reddedilen sığınmacılar, 2021 yılından itibaren 7 hektar büyüklüğünde ve Baltık Denizi'ndeki Lindholm adasındaki geri gönderme kamplarına yerleştirilecek. İltica başvurusu kabul edilmeyen sığınmacılar ise halktan uzak bölgelerdeki “toplama kamplarına” yerleştirilecek.

Koalisyon hükümetinin ülkede yaşayan Müslümanların haklarını kısıtlamaya ve Müslüman ülkelerden Danimarka'ya yeni göçmen gelmesini engellemeye yönelik aldığı kararlar getto yasasındaki maddelerle sınırlı değil. Bunların dışında kıyafet özgürlüğüne müdahale anlamı taşıyan “örtünme yasağı” ve ayrıca “karşı cinse el sıkışma yasası” da var.

Örtünme Yasağı

2018 tarihinde yürürlüğe giren “Örtünme Yasağı” başlıklı yasaya göre, kamusal alanda burka ve peçe takanlar para cezasına çarptırılacaklar.⁸³ Yasayı ihlal eden kişilerin bin kron (yaklaşık 770 lira) para cezasına çarptırılmasını

<https://www.altinget.dk/artikel/overblik-her-er-hovedpunkterne-i-regeringens-ghettoplan>. E.P. 10.02.2019.

⁸² Asimilasyon yasası. *<https://www.trthaber.com/haber/dunya/danimarkada-gocmenleri-zorla-asimile-etme-yasasi>. E. T. 09.02.2019.*

⁸³ Burka ve Peçe Yasağı. *<https://www.trthaber.com/haber/dunya/danimarkada-burka-ve-pece-yasagi-yururlukte>. 10.02.2019.*

öngören bu yasağı dörtten fazla ihlal edenlere, her yeni ihlalde 10 bin kron (7 bin 700 lira) ceza verilecek.⁸⁴

İlgili yasa Müslüman kadınların kıyafet seçimine yasal müdahaleden öte başka anlamlar taşıyor. Zira yasaklanan kıyafetlerin Müslüman kadınlar arasında kullanım oranı oldukça düşük düzeyde. Kopenhag Üniversitesinin 2009 yılında yaptığı bir araştırmaya göre, ülkede sadece üç kadın burka ve içlerinde 60-80 Danimarkalı mühtedinin de bulunduğu, sayıları 150 ile 200 arasında değişen kadın peçe takıyor.⁸⁵

Görüldüğü üzere ilgili yasa gerçekte kadınların burka ve peçe takmasını engellemeyi değil, Müslüman kadınların çoğunluğunun kullanmadığı ve kullanmayı tasvip etmediği bir kıyafet biçimi üzerinden toplumda İslam ve Müslüman karşıtlığını canlı tutmayı amaçlıyor.

Karşı Cinsle Tokalaşma Yasası

İslam'da kadının konumu ve Müslümanların kadına bakışı ile mücadele etmek adına karşı kadınla erkeğin el sıkması konusunda yasa çıkaran ilk ülke Danimarka oldu. Uzun zamandır izlenen Müslüman karşıtı politikaların sembolik göstergesi olan “karşı cinsle tokalaşma yasası”, medyada ve parlamentoda yapılan tartışmalardan sonra kabul edilerek yürürlüğe girdi.⁸⁶

Danimarka tabiiyetine geçmeye hak kazanan yabancılara uygulanan bu yasayla, bütün işlemleri yerine getiren bir göçmenin vatandaşlığı kazanması ancak entegrasyon bakanının elini sıkmasından sonra resmîyet kazanabiliyor. Kabul edilen yeni yasayla uzun ve bürokratik işlemlerden sonra kazanılan

⁸⁴ Burka Yasağı İhlali Cezası. <https://www.dr.dk/nyheder/regionale/oestjylland/burkaforbud-fylde-et-halvt>. E.T. 11.02.2019.

⁸⁵ Burka Araştırması Sonuçları. <http://www.e-pages.dk/ku/> E.T. 12.02.2019.

⁸⁶ Information <https://www.information.dk/29.01.2019/> E.T. 12.002.2019.

vatandaşlığa geçiş işlemleri bu yasa ile birlikte hukuki bir süreç olmaktan öte politik güç gösterisine dönüşen siyasi bir oyun haline gelmiştir.

Sonuç ve Değerlendirme

Kendileriyle görüşmeler yaptığımız gençlerin ifadelerinde de anlaşıldığı gibi inançlarından dolayı dışlanan Müslümanların karşılaştıkları sorunlara çözüm bulanabilmesi öncelikle ülkede artık ikinci büyük din konumuna gelen İslam'ın devlet tarafından tanınmasına bağlı. Danimarka'da yaşayan Müslümanlar devlet kilisesi dışındaki diğer Hıristiyan gruplar ve Musevi toplumu gibi devlet tarafından tanınarak, bunlara verilen hakların kendilerine de verilmesini bekliyor. Ancak anayasa değişikliğini gerektiren ve hukuki, siyasi, tarihi ve duygusal boyutları olan böyle bir tanınmanın gerçekleşmesi 2019 yılının siyasi atmosferinde oldukça zor gözüküyor.

Böyle bir kara için yapılacak muhtemel bir anayasa değişikliği sadece Müslümanları değil, diğer dini grupları da ilgilendirdiğinden konuya demokrasi, insan hakları ve din özgürlüğü gibi değişik açılardan bakılması gerekiyor. Diğer yandan meselenin Danimarka devletinin kendini ne derece çok kültürlü bir toplum olarak tanımlayıp tanımlamadığı ile de ilişkisi var. Ülke yöneticilerinin bu soruya olumlu yanıt vermeleri doğal olarak toplumda müntesibi olan bütün dinlerin reel anlamda temsilini gerektiriyor. Devletin ülkede yaşayan bütün dinlere karşı kendisini aynı mesafede konumlandırması yönünde yapılacak bir anayasa değişikliğinin, Müslümanlar kadar diğer dini grupların durumunda da köklü değişiklikler meydana getirecektir. Diğer yandan Müslümanların yaşadıkları bu ve benzeri sorunlara çözüm bulunabilmesi ülkedeki Müslüman grupların etnik, mezhepsel veya benzer alt kimlikleri yerine dinsel kimlik temelinde ortak bir zeminde buluşmalarını gerekli kılıyor.

Müslümanların tüm toplumun eşit haklara sahip bireyleri olarak kabul edilmeleri birazda onların bilgi toplumunun gerektirdiği bilişsel, kültürel ve

entelektüel donanıma sahip olmalarına ve gündelik hayatın değişik alanlarında aktif olmalarına da bağlı.

Son zamanlarda karşılaştıkları psikolojik ve sosyal baskı nedeniyle kendilerini toplumdan soyutlayan Müslüman gruplar çoğu kez gettolarda içine kapanmayı tercih etmektedir. Kendilerini sürekli olarak savunma pozisyonunda bulan grupların bu kısır döngüyü aşabilmeleri için dış topluma yönelik etkinliklere ağırlık vermeleri gerekiyor. Bunlar örneğin toplumun geneline yönelik bilgilendirme toplantıları düzenlemek, okuyucu mektubu, makale ve kitap yazmak gibi etkinlikler yapabilirler.

Bu nokta artık toplumun ihtiyaç duyduğu her alanda yetişmiş elemanları bünyelerinden barındıran Müslüman grupların aralarındaki yetkin kişileri tespit ederek onlara görev verip güncel konularda Müslümanların görüşlerinin kamuoyuna açıklanması önemlidir. Ancak bütün bu koşullar oluşsa bile İslam ve Müslüman karşıtlığının hat safhaya çıktığı 2019 yılının toplumsal ortamında dinin mevcut statüsünde kökü değişiklikler yapılması ihtimal dâhilinde gözüküyor.

Hıristiyanlıktan önce politeist bir inanca sahip olan, 10. yüzyılda Roma Katoliklik Hıristiyanlığını ve 16. yüzyılda Protestanlığı kabul eden Danimarkalıların gündelik hayatlarında küreleşme, göç ve İslamlaşma⁸⁷ gibi olgular öne çıkıyor. Tarihte kendilerini, “öteki” olarak gördükleri Müslümanlar üzerinden tanımlayan Danimarkalıları artık “ötekilerle” kapı komşusu, meslektaş veya okul arkadaşı olarak iç içe yaşıyor.

Yüzyıllardan bu yana Danimarkalıların inanç, kültür ve davranışlarını belirleyen resmi devlet kilisesinin temsil ettiği din anlayışı ve dindarlık şekline meydan okuyan bireycileşme, rasyonelleşme ve sekülerleşme gibi

---

⁸⁷ Lodberg, Peter, 2016, s. 265.

çağdaş toplumsal olgular yanında, günümüzdeki Müslümanların varlığı da Danimarkalıların geleneksel dindarlık kalıpları üzerinde etkiliyor.

Müslüman azınlığın ülkedeki sosyokültürel değişimin önemli bir parçası olduğu yeni dönemde, dinsel coğrafyanın nasıl şekilleneceğine dair bir öngöründe bulunmak kolay değil. Ancak tarihin dikiz aynasından geleceğe doğru bakıldığında ülkedeki dini ve kültürel demografyanın yeni ve ilginç gelişmelere sahne olacağı söylenebilir. Medyanın manüplatif ve provokatif yayınlarına, aşırı sağcı partilerin pragmatist ve popülist söylemine rağmen, yemek kültüründen aile ilişkilerine, edebiyattan mimarlığa kadar hayatın pek çok alanında önemli değişimler yaşanacağı aşikâr.

KAYNAKÇA

Arkoun, Muhamad. *İslam Üzerine Düşünceler*, çev. Hakan Yücel. Metis Yayınları, İstanbul 1999.

Baluch, Masood. *Landets tjeneste: en bog om indvandringens udfordringer og muligheder for det danske samfund*, Kahrius Forlag, Kopenhagen 2018.

Bektovic, Safet. "European Islam in the Light of Bosnian", in *Exploring the Multitude of Muslims in Europe. Essays in Honour of Jørgen S. Nielsen*, (Ed) Niels Valdemar Vinding, Egdunas Racijs and Jörn Thielmann, 2018. Leiden, Boston. ss. 212.224.

Bektovic, Safet. "İslamisk Kultur og Historie", *İslam og Kristendom: Konflikt eller Dialog*, Red. Oddbjarn Leirvik, ss. 9-21. Religionspedagogisk Forlag, 2010 Frederiksberg.

Butler, Jean ve Hoffmann, Thomas, *Gads Leksikon om İslam*, Gads Forlag, Kopenhagen 2008.

Ebbesen, Klaus og Sørensen, Ele, *Historisk Leksikon*, Munkgaard, Kopenhagen 1996.

Echammari, Aminah. *Islam: Naturen Religion*, İslamisk Studiebogsamling, Vejle, 1989.

Göran, Larsson; "Muslims Accused of Apostasy": An Ahmadi Refutation", in *Exploring the Multitude of Muslims in Europe. Essays in Honour of Jørgen S. Nielsen*, (Ed) Niels Valdemar Vinding, Egdunas Racijs and Jörn Thielmann, 2018. Leiden, Boston. ss.172-182.

ansen, Torben. "Forord", i *Islam: En Religion, En Kultur, En Historie*, Tiderne Skrifter, Aarhus, 1989. ss. 7-12.

Karlsson, Ingmar; *Islam og Europa: Sameksistens eller konfrontation?*, Den Lille Forlag, Kopenhagen 1998.

Kuyucuoğlu, İsa. *Avrupa'da İslam ve Müslümanlar: Danimarka Örneği*. Eski-Yeni, 2016.

Lodberg, Peter, *Danskernes Tro Gennem 1000 Ar*, Kristeligt Dagblads Forlag, Viborg, 2016.

Madsen, Abdus Salaam, *Koranen, Med Dansk Oversættelse Noter*, 3. Baskı, Islam Internatinal Publicacations Ltd. Borgens Forlag. København. 1989.

Ramadan, Tariq, *At Være Europæisk Muslim: Islams Kilder i Europæisk Sammenhæng*, Højberg. Hovedland, 2004.

Sheikh, Mona Kanwal and Crone, Manni, “Muslims as Danish Security Issue”, *İslam in Denmark. The Challenge of Diversity*. (edit.) J örger S. Nielsen, ss. 173-196. Rowman Littlefield Lanham, New York 2007.

Simosen, Jörger Beak, “İslam and Muslim Institutions in Denmark”, *The Arabian Journey: Danish Connections with the Islamic World over a Thousand Years*, Prehistoric Museum Moesgaard, Aarhus, 1996. Ss.157-166.

Vestergaard, Leif, Safet Bektovic og Mogens S. Mogensen, *Rapport fra lytterunde blandt muslimske organisationer og moskeer*, Det Teologiske Fakultet, Aarhus 2006.

Waseem, Hussain, Naveed Baig og Fatih Alev: *Moskøerne uden slør*. *Kronik i Jyllands-Posten* 12. Marts, 2016. E. T. 06.11.2018.

Wassem, Hussain: *Imam Bag tremmer*. Gyldendal, Kopenhag 2017.

Wæver, Ole; “Securitization and Desecuritization,” in *On Security*, (ed). Ronnie D. Lipschutz, Columbia University Press, New York 1995.

Elektronik Kaynaklar

Asimilasyon yasası. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/danimarkada-gocmenleri-zorla-asimile-etme-yasasi>. E. T. 09.02.2019.

Asmaa Abdul Hamid. <https://www.kristeligt-dagblad.dk/debat/hun-h%C3%A5ner-undertrykte-kvinder>. E.T. 12.01.2019.

Avrupa İslamı. <http://www.religion.dk>. E.T. 13.08.2018.

Bektovic, Safet. “Stat og Religion: I den Muslimske Verden og i Danmark”, <http://ikstudiecenter.dk>. E.T. 24.12.2018.

Burka ve Peçe Yasağı. <https://www.trthaber.com/haber/dunya/danimarkada-burka-ve-pece-yasagi-yururlukte>. 10.02.2019.

Burka Yasası İhlali Cezası. <https://www.dr.dk/nyheder/regionale/oestjylland/burkaforbud-fylder-et-halvt>. E.T. 11.02.2019

Burka Araştırma Sonuçları. <http://www.e-pages.dk/ku/> E.T. 12.02.2019

Camilerde Danca kullanılması. “Dansk er vigtigt for den muslimske identitet”. *Artikel i Kristeligt Dagblad* 21. november 2007. <https://www.kristeligt-dagblad.dk>. E. T 03.11.2018.

Danimarka'da Din-kilise İlişkileri. <http://denstoredanske.dk>. E.T. 16.12.2018.

Danmarks første kvindemoske slår dørene op”. *Artikel i Politiken* 11. februar 2016. <https://politiken.dk/indland/samfund/>. E.T. 04.11.2018.

Danimarka polisi. <https://www.politi.dk>. E.T. 07.11.2018.

Danimarka Radyosu. [dr.dk](https://www.dr.dk) 20. februar 2015. <https://www.dr.dk/> E.T. 07.11.2018.

Dansk er vigtigt for den muslimske identitet. Artikel i Kristeligt Dagblad 21. november 2007. <https://www.kristeligt-dagblad.dk> E. T 03.11.2018

Din görevlilerine getirilen kısıtlamalar. <https://www.nyidanmark.dk/da/Du-vil-for!%C3%A6nge/Religi%C3%B8se-forkyndere/Religi%C3%B8s-forkyndet/> E.T. 8.01.2019.

Dini Topluluk Olarak Kabul Edilmek. <http://www.km.dk/> E.T. 10.08.2018.

Gellerup Ulu Cami
<https://www.gellerup.nu/aktuelt/nyheder/arkiv/dato/2016/august/10/>
E.T.02.11.2018.

Getto Yasası: <https://www.evrensel.net/haber/369717/danimarkada-getto-yasasi-yururluge-giriyor>. E.T . 09.02.2019.

Grundtvig, N.F.S. <http://denstoredanske.dk/> E.T. 19.12.2018.

Halk Kilisesi, http://denstoredanske.dk/Samfund%2c_jura_og_politik/Jura/Kirkeret_og_kirkelig_forvaltning/folkekirken. E.T. E. T. 11.01.2019.

“Kur’an Yakan Aşırı Sağcı Meclise Giriyor”, www.Danimarka.biz. Mayıs, 2019.

İlk büyük cami. <https://hbccc.dk/> E. T. 03.11.2018.

İmam Yasası: <https://www.bt.dk/politik/overblik-imam-lov-fra-sidste-aar-skulle-bremse-radikalisering> E.T. 19.01.2010.

Information <https://www.information.dk/29.01.2019/> E.T. 12.002.2019.

Jacobsen, Brian Arly: “Hvor mange muslimer bor der i Danmark”? Analyse bragt på religion.dk 8. februar 2018. <https://www.religion.dk>. E.T. 27.10.2018.

Jacobsen, B. A.: “Islam i Danmark”, i *Religion i Danmark*, En E-årbog fra Center for Samtidsreligion 2012, E.T. 01.11.2018.

Kısıtlayıcılık. <https://www.altinget.dk/artikel/overblik-her-er-hovedpunkterne-i-regeringens-ghettoplan>. E.P. 10.02.2019

Kilise-devlet ayrışması. <https://www.kristendom.dk/indf%C3%B8ring/overblik-kirke-og-stat-et-forhold-i-opbrud>. E.T. 12.01.2019.

Kühle, L. og M. Larsen, “Moskeer i Danmark II”: *En ny kortlægning af danske moskeer og muslimske bedesteder*. Center for Samtidsreligion, Aarhus Universitet. <https://ebooks.au.dk>. E.T. 01.11.2019.

Menighedsråd. <https://da.wikipedia.org/wiki/Menighedsr%C3%A5d>. E.T. 16.12.2018

Meryem Camii. <https://femimam.com/om-os/bestyrelsen/> E.T. 28.02.2018

Müslümanlara karşı ayrımcılık. *Politiken 5. marts 2017*. <https://politiken.dk>. E.T. 06.11.2018

Müslümanların Dışlanması. *tv2.dk 6. marts 2017*. <http://nyheder.tv2.dk/2017>. E.T. 06.12.2018.

Nielsen M.V. og L. Kühle (2017): "Nyt om Religion i Danmark i dag. Introduktion til årbogen" *Religion i Danmark*, Center for Samtidsreligion, Aarhus Universitet, Juni 2017. [ttps://tidsskrift.dk](https://tidsskrift.dk). E.T. 06.11.2018.

Papazların eğitimi. <https://www.dr.dk/nyheder/kultur/tro/ny-maaling-flertal-vil-adskille-stat-og-kirke>. E.T. 12.12.2018.

Türk vatandaşları-danimarka-yabancılar-yasasını çoktebilir <https://kuzey.dk/> E. T. 28.12.2018.

